

Cultuurhistorische verkenning en waardestelling Paus Joannesschool Zaandam

31-03-2023

leon sebregts
architect | architectuurhistoricus
bernard de waalstraat 23
3555 bg utrecht
+31 6 52085099
mail@leonsebregts.nl
www.leonsebregts.nl

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1.	Aanleiding en doelstelling	5
1.2.	Afbakening	5
1.3.	Werkwijze en leeswijzer	6
2.	Stedenbouwkundige context	8
2.1.	De Zaanstreek: van overstroomgebied tot 's werelds eerste industriegebied	9
2.2.	Uitbreidingsplan Zaandam-Oost: de sprong over de Gouw	10
2.3.	Poelenburg en scholenstrook	13
2.4.	Paus Joannesschool	15
2.5.	Huidige stedenbouwkundige situatie	20
3.	Cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke context	24
3.1.	Verzuiling in de wederopbouw	25
3.2.	Naoorlogse onderwijsontwikkelingen	25
4.	Architectuur- en bouwhistorische context	30
4.1.	Opdracht en bouw	31
4.2.	Architect Harry Nefkens	32
4.3.	Architectonisch ontwerp Paus Joannesschool	35
4.3.1.	Typologie en ruimtelijke organisatie	35
4.3.2.	Architectonische uitwerking	37
4.3.3.	Kunst	46
4.4.	Uitbreiding met gymzaal	48
5.	Waardering	54
5.1.	Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden	55
5.2.	Cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke waarden	56
5.3.	Architectuur- en bouwhistorische waarden	56
6.	Aanbevelingen	60
	Noten	64
	Bronnen	65

1.

Inleiding

1. Inleiding

1.1. Aanleiding en doelstelling

Deze cultuurhistorische verkenning (CHV) betreft de Paus Joannesschool aan De Weer 25 in Zaandam. De van oorsprong katholieke basisschool uit 1968 is onderdeel van de zogenaamde scholenstrook ten westen van het Darwinpark in de wijk Poelenburg. De school is door architect Harry Nefkens (1918-2018) ontworpen in een modernistische bouwtrant. Het schoolgebouw is niet als monument beschermd, maar is in een cultuurhistorische analyse en waardering van de wijk wel als 'waardevol object' aangemerkt.¹

Gebiedsontwikkelaar Linus Duurzaam, de eigenaar van de naastgelegen, voormalige gymzaal (nu woningen en kantoor) heeft plannen direct ten zuidoosten van de school woningbouw te realiseren. Als aanvulling op de aanvraag van de omgevingsvergunning heeft de gemeente Zaanstad Linus Duurzaam gevraagd een CHV met waardestelling van de Paus Joannesschool in relatie tot de scholenstrook aan te leveren. Linus Duurzaam heeft architect en architectuurhistoricus Leon Sebrechts gevraagd de CHV op te stellen.

1.2. Afbakening

De Paus Joannesschool ligt op de hoek van De Weer en Middelen, centraal in de zogenaamde 'scholenstrook' in de wijk Poelenburg. Het schoolgebouw ligt vrij op een ruim, vrijwel vierkant kavel en bestaat uit drie vleugels rondom een aula. Het is aan de noordzijde omgeven door twee schoolpleinen en aan de zuidzijde door groenstroken. Een geel, halfhoog hek scheidt het schoolterrein van de openbare weg. In de zuidoost hoek ligt een voormalige gymzaal (1972) die in de tweede helft van de jaren negentig van de twintigste eeuw is verbouwd tot woningen / kantoor. Deze CHV omvat het terrein van het schoolgebouw, maar gaat ook nader in op de aangrenzende bebouwing en de plek van het gebouw in de scholenstrook.

Omvang onderzoeksgebied en vlek nieuwbouwplannen (www.topotijdreis.nl).

1.3. Werkwijze en leeswijzer

Voor het opstellen van een CHV bestaat geen (wettelijk) vastgestelde methode. Voor het inventariseren en waarderen van gebouwd erfgoed is er onder erfgoeddeskundigen echter wel consensus over een methodiek. In de meeste gevallen wordt de MSP-methodiek (Monumenten Selectie Project) als basis gebruikt. Deze methodiek vormde ook het uitgangspunt voor de door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst (nu Rijksvastgoedbedrijf) opgestelde *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (2009). In lijn met de richtlijn analyseert deze CHV de Paus Joannesschool en omgeving in de hoofdstukken 2 tot en met 4 op de volgende aspecten:

2. stedenbouwkundige context
3. cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke context
4. architectuur- en bouwhistorische context

In hoofdstuk 5 volgt een waardering van de school en het omliggende terrein. De verkenning sluit af met een aantal aanbevelingen ten behoeve van de voorgenomen nieuwbouwplannen ten zuidoosten van het schoolgebouw.

De insteek van deze CHV is niet een 'droog' rapport te schrijven, maar een beeldende biografie van de plek en het gebouw te maken. Wetenschappelijk onderbouwd, maar ook als verhaal leesbaar. Dankzij de verhalende opzet is deze CHV voor zowel professionals als het algemene publiek een leesbaar, boeiend en bruikbaar middel bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen in en om de Paus Joannesschool.

Voor deze CHV is archief-, literatuur- en kaartonderzoek verricht. Hierbij zijn onder andere het Gemeentearchief Zaanstad (bouwdossier en beeldbank), het Nationaal Archief (beeldbank) en het archief van de Paus Joannesschool geraadpleegd. Aanvullend is op maandag 20 maart 2023 de locatie bezocht, waarbij zowel de stedenbouwkundige als de architectonische context is geïnventariseerd. Hierbij is geen destructief onderzoek verricht. Ook is het interieur van de voormalige gymzaal niet geïnventariseerd. Hier bevinden zich woningen.

2.

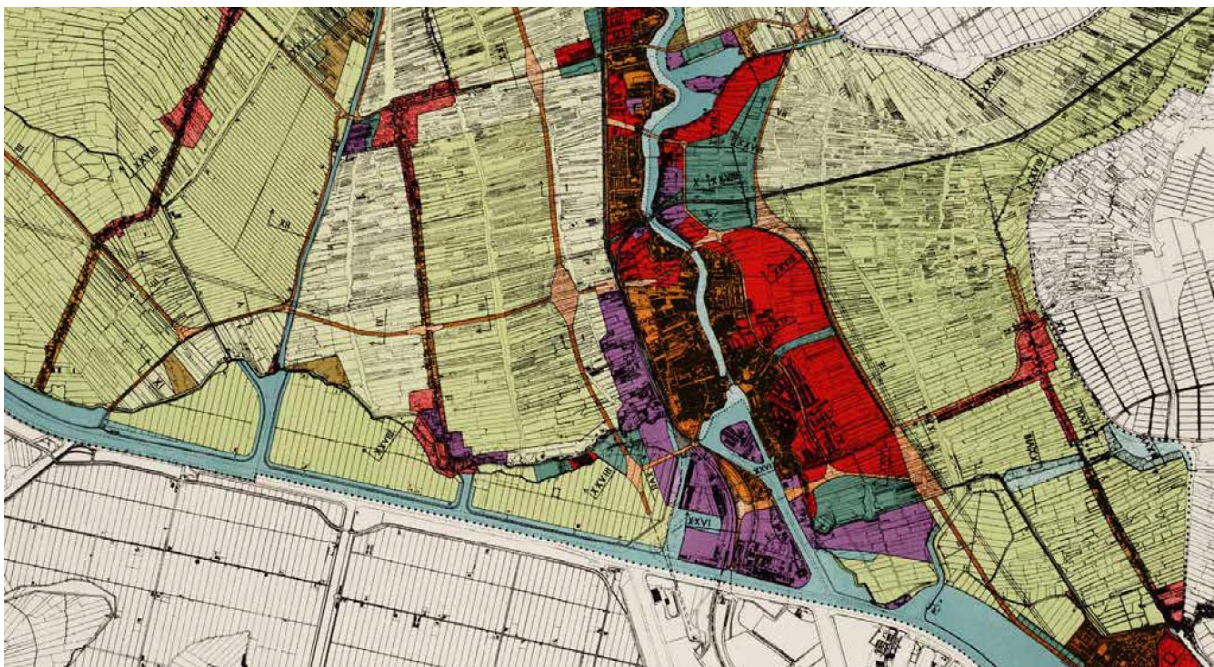
Stedenbouwkundige
context

2. Stedenbouwkundige context²

2.1. De Zaanstreek: van overstroomgebied tot 's werelds eerste industriegebied

Tot omstreeks 1300 was in de laaggelegen Zaanstreek door regelmatige overstromingen nauwelijks bewoning mogelijk. Met de bedijking van het IJ en de Zuiderzee veranderde dit en ontwikkelde de Zaanstreek zich tot een agrarisch gebied met kenmerkende slagenstructuur. Langs de Zaanoevers ontstonden diverse bewoningskernen. De Zaanstreek profiteerde aan het eind van de zestiende en begin van de zeventiende eeuw van de bloeiende economie van De Nederlanden. De ondernemersgeest, het ontbreken van regelgeving met betrekking tot vervuilende industrie en de nabijheid van VOC-stad Amsterdam maakten de Zaanstreek tot het eerste industriegebied ter wereld. Grondstoffen en eindproducten konden via het uitgebreide waterwegenstelsel makkelijk worden aan- en afgevoerd. Er ontstonden scheepswerven, zagerijen, zeildoekmakerijen, papier- en tabaksproducenten. Het vlakke Zaanse land was een ideaal vestigingsgebied voor de molenindustrie. In het begin van de achttiende eeuw stonden er in de Zaanstreek meer dan zevenhonderd molens. Met de industrialisatie veranderde het landschap. Het overgrote deel van de molens verdween om plaats te maken voor fabrieken. In deze tweede bloeiperiode richtte de bedrijvigheid in de Zaanstreek zich op de voedselproductie. De Zaanstreek was de provisiekast van Nederland.

De bedrijvigheid in de Zaanstreek trok van oudsher veel mensen aan. Al aan het eind van de zestiende eeuw was vrijwel de gehele Zaanoever bewoond. Met name na de industrialisatie vormde de Zaanstreek een magneet voor arbeiders. De stedelijke groei verliep eeuwenlang op organische wijze. Met de Woningwet uit 1901 werden gemeenten verplicht de stadsuitbreiding planmatiger aan te pakken. In Zaandam waren de ogen vooral gericht op het gebied tussen de Zaan en de Gouw. Op basis van een uitbreidingsplan uit 1908, dat in 1930 en 1938³ volledig werd herzien, ontstonden hier diverse woonbuurten.

Bestemmingsplan op basis van het streekplan voor de Zaanstreek (1954). De grote, rode vlek geeft de locatie weer van Uitbreidingsplan Zaandam-Oost (GAZ).

2.2. Uitbreidingsplan Zaandam-Oost: de sprong over de Gouw

Na de Tweede Wereldoorlog hadden de wederopbouw, het herstel van de economie en het ledigen van de woningnood prioriteit. In de Zaanstreek voorzag een streekplan uit 1953 in de aanleg van (water)wegen, industrieterreinen, woningbouw en ontspanningsterreinen. Net als veel andere steden was Zaandam na WOII in verval geraakt. De leefomstandigheden van arbeiders waren armoedig. Moderne groene uitbreidingswijken, waar kinderen veilig buiten konden spelen en de gezondheid van de bewoners voorop stond, moesten een tegenwicht bieden. Op basis van het streekplan werd hiervoor de sprong over de Gouw gewaagd. In de veenpolders tussen de Gouw en de Watering was plek voor een grootschalige stadsuitbreiding voor 20.000 mensen.

Uitbreidingsplan Zaandam-Oost (1956) bestond uit drie wijken met tussen 5.500 en 7.000 inwoners: Poelenburg, Peldersveld en Hoornseveld. Stadsarchitect en stedenbouwkundige Gerrit Bakker (1914-1984) ontwierp de ruimtelijke opzet van de te bouwen wijken. Hij liet zich hierbij inspireren door zowel de tuinstad- als de wijkgedachte. Groen en water kregen een belangrijke plek in de ruim opgezette wijken, die voor de bewoners te overzien waren en georganiseerd waren rondom de benodigde voorzieningen. Tekorten aan groen en voorzieningen in de rest van Zaandam werden bovendien voor een deel in de stadsuitbreiding gecompenseerd. Dit verklaart het grote aantal scholen in het oostelijk deel (de zogenaamde scholenstrook) en het groots opgezette Darwinpark. Ten westen van het park werd het plan vrijwel volledig ingevuld met woningbouw en winkelveorzieningen. Bakker deelde de scholenstrook en de woonbuurten in met vierkante bouwvelden. Door deze rondom te ontsluiten middels smalle woonstraten, uitsluitend bedoeld voor bestemmingsverkeer, was het doorgaand verkeer genoodzaakt om via de ringwegen om de buurten heen te rijden. Bakker: 'Deze gedachten zijn bepalend voor het plan. Het wonen is [...] georiënteerd op de grote groene binnenterreinen, ook het buurtleven en de sport zijn daarop gericht. [...] Het wegenstramien is zodanig, dat kinderen in het algemeen geen verkeerswegen behoeven te kruisen voor het gaan naar speelvelden en lagere scholen.'⁴

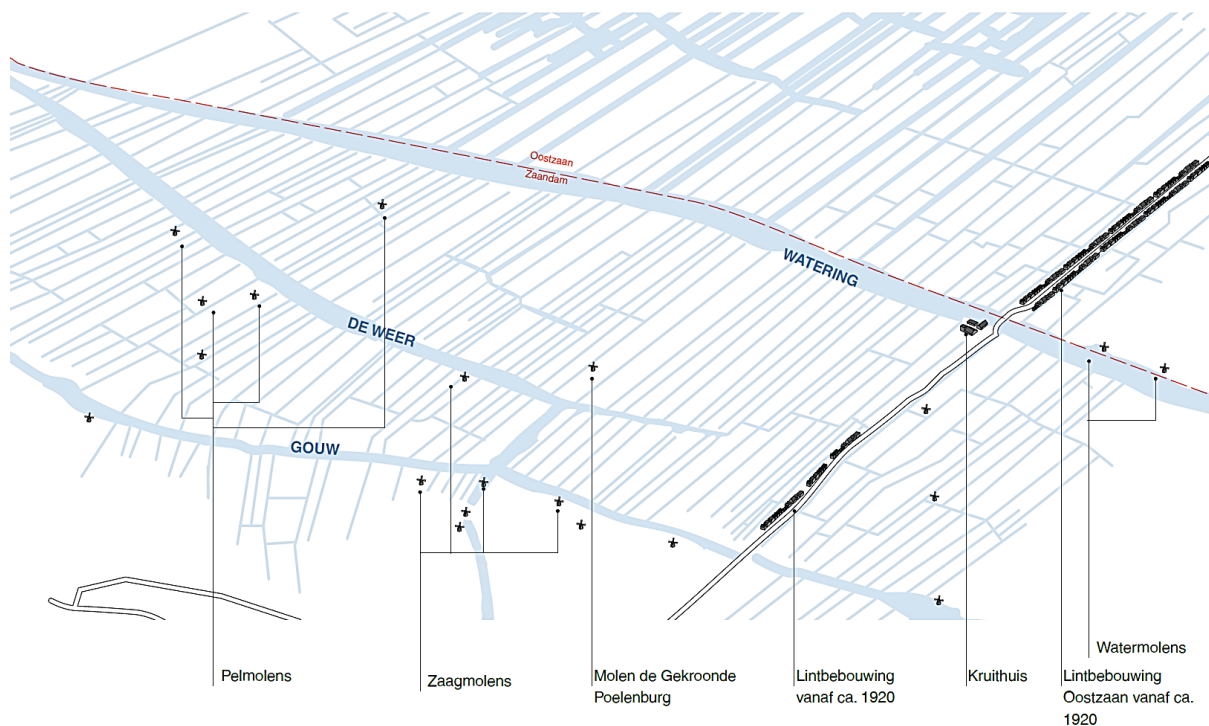
Maquette van de uitbreidingswijken in Zaandam-Oost: Hoornseveld, Peldersveld en Poelenburg (1966) (GAZ, 52_001187).

De uitbreidingsplannen werden enthousiast ontvangen. Commissielid Willem Marinus Dudok reageerde: 'Het plan lijkt weloverwogen en is een compliment waard; het groen is er met ruime en milde hand over verspreid'.⁵ Ook in de pers was er lof voor het plan. Het *Algemeen Handelsblad* schreef in 1956: 'Een vreemdeling, die het tegenwoordige Zaandam bezoekt, loopt kans door een paniek te worden bevangen; hij ziet fabriek na fabriek, veel krotbouw, weinig fleurig groen. Zaandam wil in de nieuwe wijken die achterstand met één groots stedenbouwkundig gebaar inhalen. Het brengt namelijk zoveel parken en plantsoenen aan, dat de totale nieuwe stad 25 m² groen per inwoner telt en als zodanig aan de norm, die het nationale plan stelt voor harmonische stedenbouw beantwoordt.'⁶

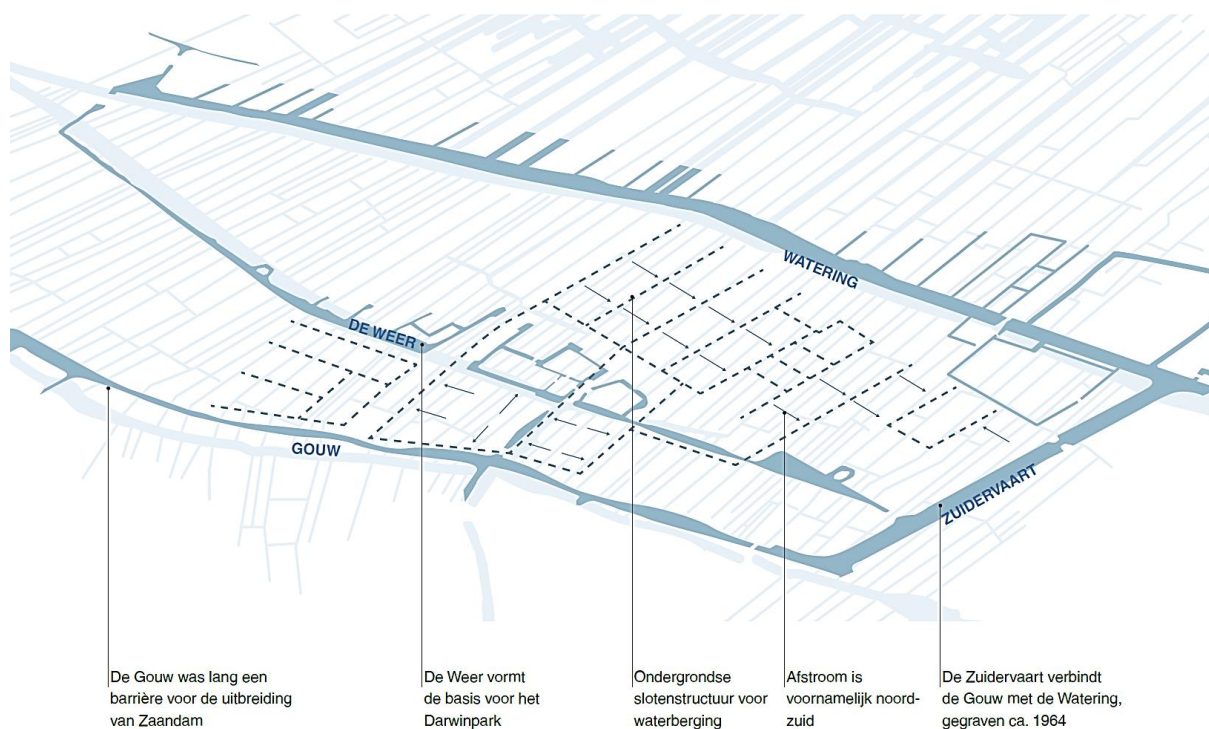
Om het drassig veenland, dat door brede sloten werd doorsneden, geschikt te maken voor bebouwing verlaagde men het grondwaterpeil. Hierdoor was veel minder zand nodig om het gebied op te hogen en kon een deel van het aanwezige veenlandschap worden gehandhaafd, met name ter plaatse van het park. Bakker vond het belangrijk deze 'natuurlijke stoffering' als identiteitsdrager in het gebied te behouden. De bestaande waterlopen (de Gouw, de Weer, de Watering en de Knie) hebben een belangrijke rol in de drainage. Door een minimale helling en een ondergronds slotensysteem van tunnels en duikers wordt het water uit de wijk richting de Weer gebracht. Van daaruit wordt het water via de rond 1964 gegraven Zuidervaart en de Watering richting het Noordzeekanaal gevoerd. Landschapsarchitect Chris Broerse (1902-1995) adviseerde bij het parkontwerp. In Amstelveen, waar hij directeur was van de plantsoenendienst, had hij al eerder een veenpark ontworpen. Naast de resten van historische waterwegen, bleef in het zuidelijk deel van het uitbreidingsplan ook een stukje lintbebouwing (tussen Zaandam en Oostzaan) uit de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw behouden (Zuiderven en Weerpad).

Luchtfoto van Poelenburg vanuit het zuiden in 1968. De foto toont de driedeling van de wijk. Van west naar oost: de scholenstrook, het Darwinpark en de met vierkante bouwvelden ingerichte woonbuurt. In de scholenstrook wordt ten westen van de Onze Lieve Vrouwekerk het terrein voor de Paus Joannesschool bouwrijp gemaakt (inzet) (GAZ, 22_05026).

Schematische weergave van het polderlandschap tussen 1900 en 1950: de ondergrond voor het Uitbreidingsplan Zaandam-Oost (SteenhuisMeurs 2020).

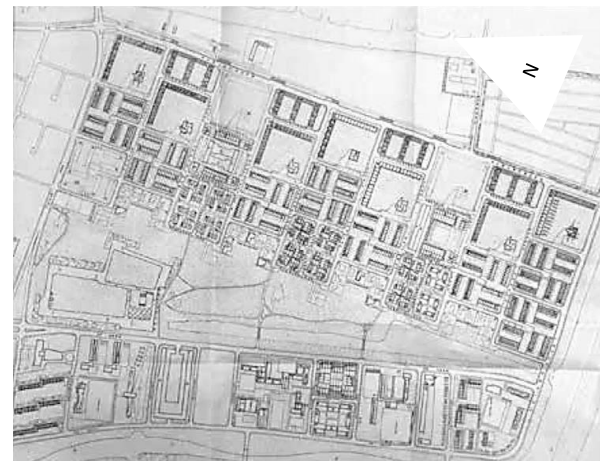
Bestaande waterlopen vormen tezamen met nieuw aangelegde ondergrondse sloten en duikers en de Zuidervaart de waterhuishouding van de drie wijken (SteenhuisMeurs 2020).

Darwinpark vanuit het zuiden (links, circa 1970-1980) en de bouw van Poelenburg in vierkante bouwvelden (rechts, 1965) (GAZ, 22_20991 en 22_02298).

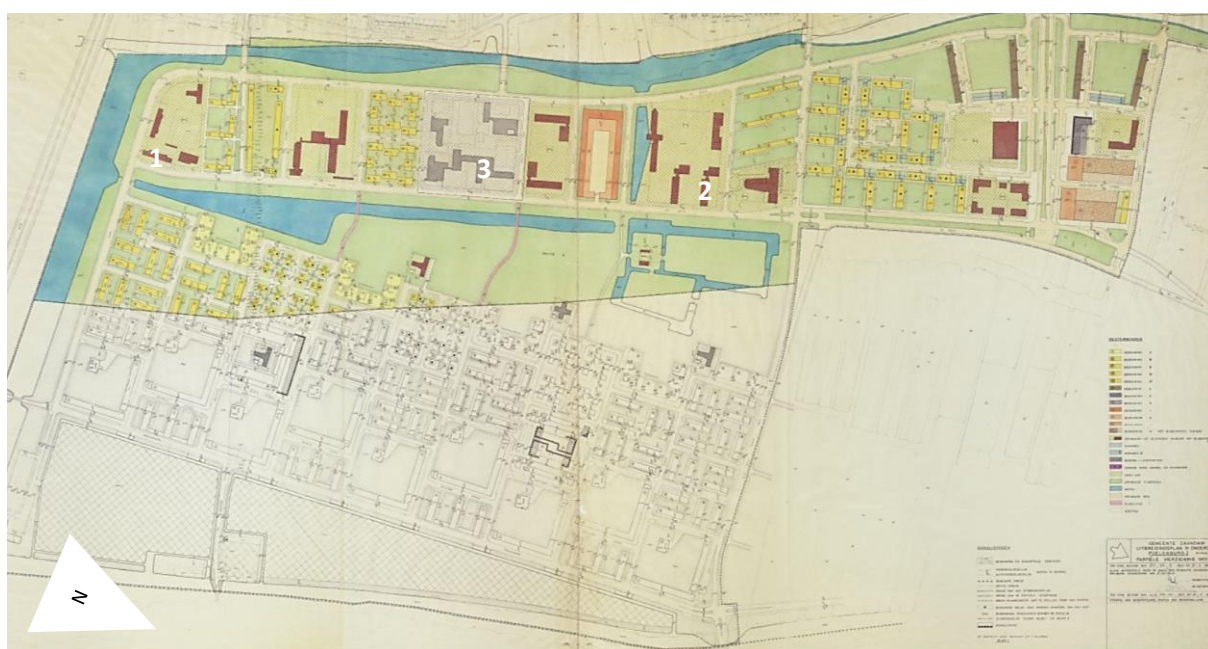
2.3. Poelenburg en scholenstrook

Van de drie wijken is het zuidelijke Poelenburg, dat naar een plaatselijke molen werd vernoemd⁷, als eerste gerealiseerd. De bouw begon in 1961. De wijk bestaat uit twee delen, opgesplitst door het wigvormige Darwinpark. Voorzieningen als scholen en kerken werden geconcentreerd in een strook ten westen van het park, het dichtst bij de oude stad. In het oostelijk deel kwamen woningen en op enkele plekken winkels. De woningtypes zijn grofweg gerangschikt van laag naar hoog: bungalows aan het park, vervolgens eengezinswoningen, flats van vier lagen en torenflats richting de Watering / snelweg A8. De stedenbouw van de moderne beweging vormde het uitgangspunt. Het credo 'licht, lucht en ruimte' komt tot uitdrukking door open verkavelingen en strokenbouw, geordend in vierkante stempels. Wandel- en fietspaden (met bruggetjes over de Weer) door het park vormen de oost-west verbindingen tussen de beide plandelen. Groene stroken lopen tussen de bouwvelden door vanaf het Darwinpark richting de Gouw en de Watering, respectievelijk de westelijke en oostelijke begrenzing van Poelenburg. Langs de Watering bevindt zich een tweede voorzieningenstrook. Deze biedt plaats aan een volkstuinencomplex en is met uitzondering van een buurthuis en een moskee onbebouwd gebleven.

Uitbreidingsplan Poelenburg uit 1960 (links) en een verdere uitwerking uit 1962 (rechts). Het Darwinpark scheidt de scholenstrook en de strook met woningen en winkels. De bouwmassa van de Paus Joannesschool, zoals die zes jaar later gerealiseerd zou worden, is al ingetekend in het plan uit 1962 (GAZ).

De voorzieningenstrook (scholenstrook) ten westen van het Darwinpark bestond afwisselend uit woningen, scholen en andere sociaal-maatschappelijke voorzieningen. De woningbouw betrof voornamelijk eengezinswoningen in diverse typologieën. Vermeldenswaardig zijn de drive-in woningen aan De Weer 11-22 van architect Wim Zon (1929-1987). De voorzieningen waren veelal ontworpen als paviljoenachtige, eenlaagse gebouwen die vrij in de ruimte lagen en omgeven waren door groen. Oorspronkelijk waren er acht scholen, zowel lagere als middelbare scholen. Ook bevonden zich in de scholenstrook meerdere gymzalen, een bibliotheek en een rooms-katholieke kerk. Voor de scholen had het nabijgelegen Darwinpark een belangrijke educatieve betekenis. Hier waren schooltuinen, een stadsboerderij en een natuurmuseum. Van de schoolgebouwen uit de jaren zestig zijn alleen nog De Horizon (1962), De Gouw (1966) en de Paus Joannesschool (1968) over. De eerste twee zijn in de jaren zeventig uitgebreid.

Vaststelling plan tot herziening van het uitbreidingsplan Poelenburg I (1965). In de scholenstrook zijn schoolgebouwen en andere voorzieningen ontworpen als paviljoenachtige, veelal eenlaagse gebouwen. De gebouwen liggen vrij in de ruimte en zijn omgeven door groen. De legenda geeft voor de bouwvelden met voorzieningen een bebouwingspercentage aan tussen de 25 en 30%. De cijfers duiden de anno 2023 resterende scholen: 1. De Horizon, 2. De Gouw, 3. Paus Joannesschool (GAZ, 53_01201).

Drive-in woningen aan De Weer 11-22 van architect Wim Zon (gebouwd in 1969).

Basisschool De Horizon (boven) en basisschool De Gouw (onder), beide gezien vanaf De Weer. De scholen zijn gebouwd in een voor de wederopbouw kenmerkende modernistische vormtaal.

2.4. Paus Joannesschool

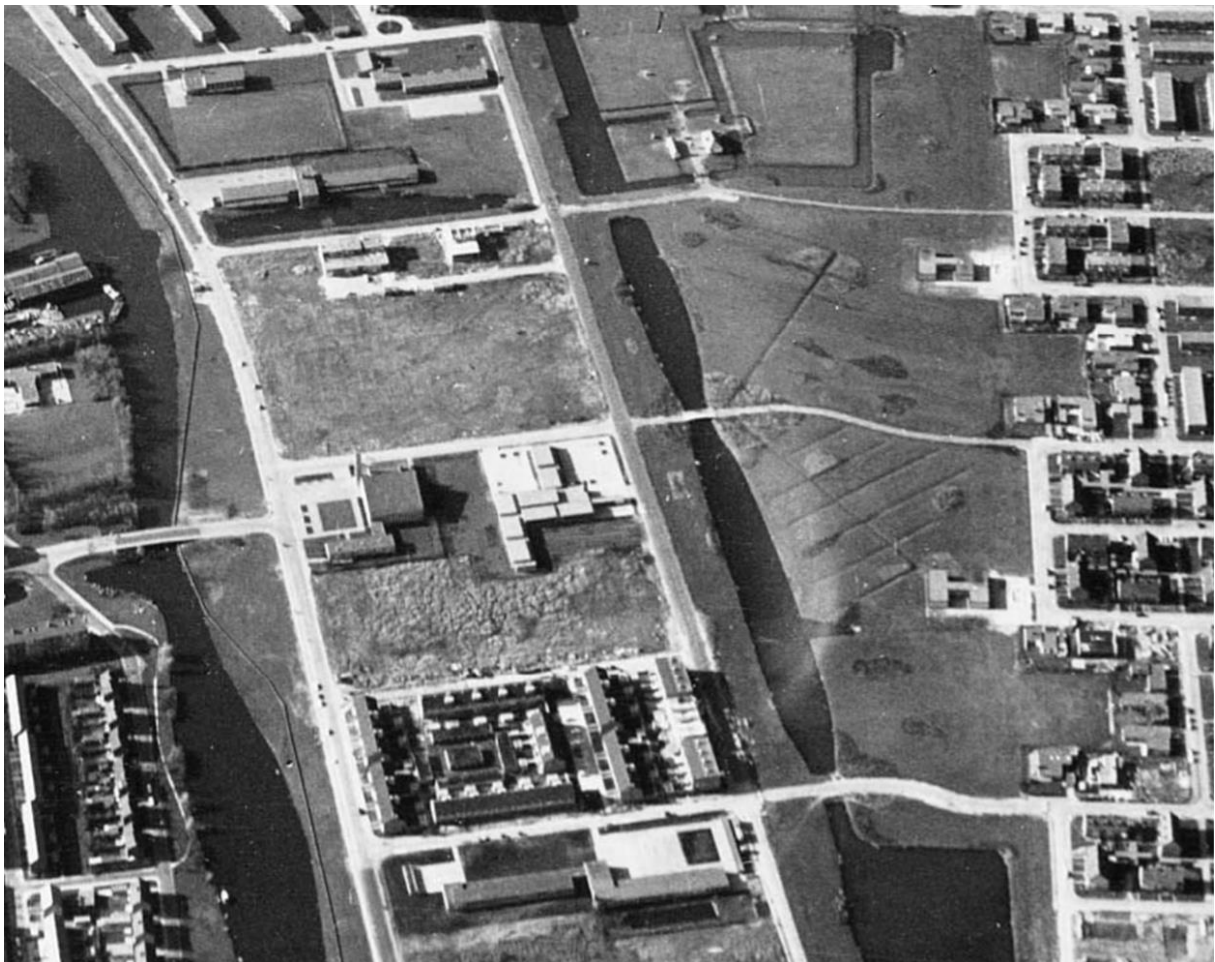
De wederopbouwscholen die in heel Nederland in grote snelheid werden gebouwd, kenmerkten zich door optimistische ideeën over 'licht, lucht en ruimte'. Conform de wijkgedachte kregen ze een prominente plek in de wijk. De schoolgebouwen hadden vaak een standaardindeling, waarbij daglicht (van twee kanten) een belangrijk uitgangspunt was. Zie voor een nadere toelichting hoofdstuk 3. De scholen in Poelenburg vormden geen uitzondering.

De Onze Lieve Vrouwekerk aan de Ds. M.L. Kingweg bij de eerste dienst in 1965 (links) en interieur (datum onbekend) (GAZ, 22_01939 en NA, 488009_017).

Op het meest centrale bouwveld in de scholenstrook waren in het uitbreidingsplan vier gebouwen voorzien: een rooms-katholieke kerk met pastorie, een dubbele lagere school met veertien klassen, een lagere school met zeven klassen en een gebouw voor het Wit-Gele Kruis. De laatste twee gebouwen zijn nooit gerealiseerd. Het terrein bleef onbebouwd totdat er in de jaren tachtig woningbouw werd gerealiseerd.

Zowel de Onze Lieve Vrouwekerk (1964) als de Paus Joannesschool (1968) zijn ontworpen door de Rotterdamse architect Harry Nefkens (1918-2018) (zie verder paragraaf 4.2). De ruimtelijke opzet / bouwmassa van de school komt echter in 1962 al voor op een tekening van het uitbreidingsplan van Poelenburg (zie pagina 13, rechtsonder). Het zou daarom goed kunnen dat deze door stadsarchitect / stedenbouwkundige Bakker is bepaald of dat hij in ieder geval een belangrijke invloed had. De school vertoont kenmerken die Bakker in de jaren vijftig zelf veelvuldig toepaste in door hem in Zaandam ontworpen scholen. De Mavo Groen van Prinsterer / De Bark (1953), de Wilhelminaschool (1953, gesloopt) en de Juliana van Stolbergschool (1957) hadden / hebben alle een opzet in vleugels en net als de Paus Joannesschool een articulatie van ruimten (lokalen) onder een sculpturaal dak. Alle scholen waren / zijn bovendien voorzien van een of meerdere hoge schoorstenen als herkenningspunt. Ook bij de Paus Joannesschool is een schoorsteen aanwezig.

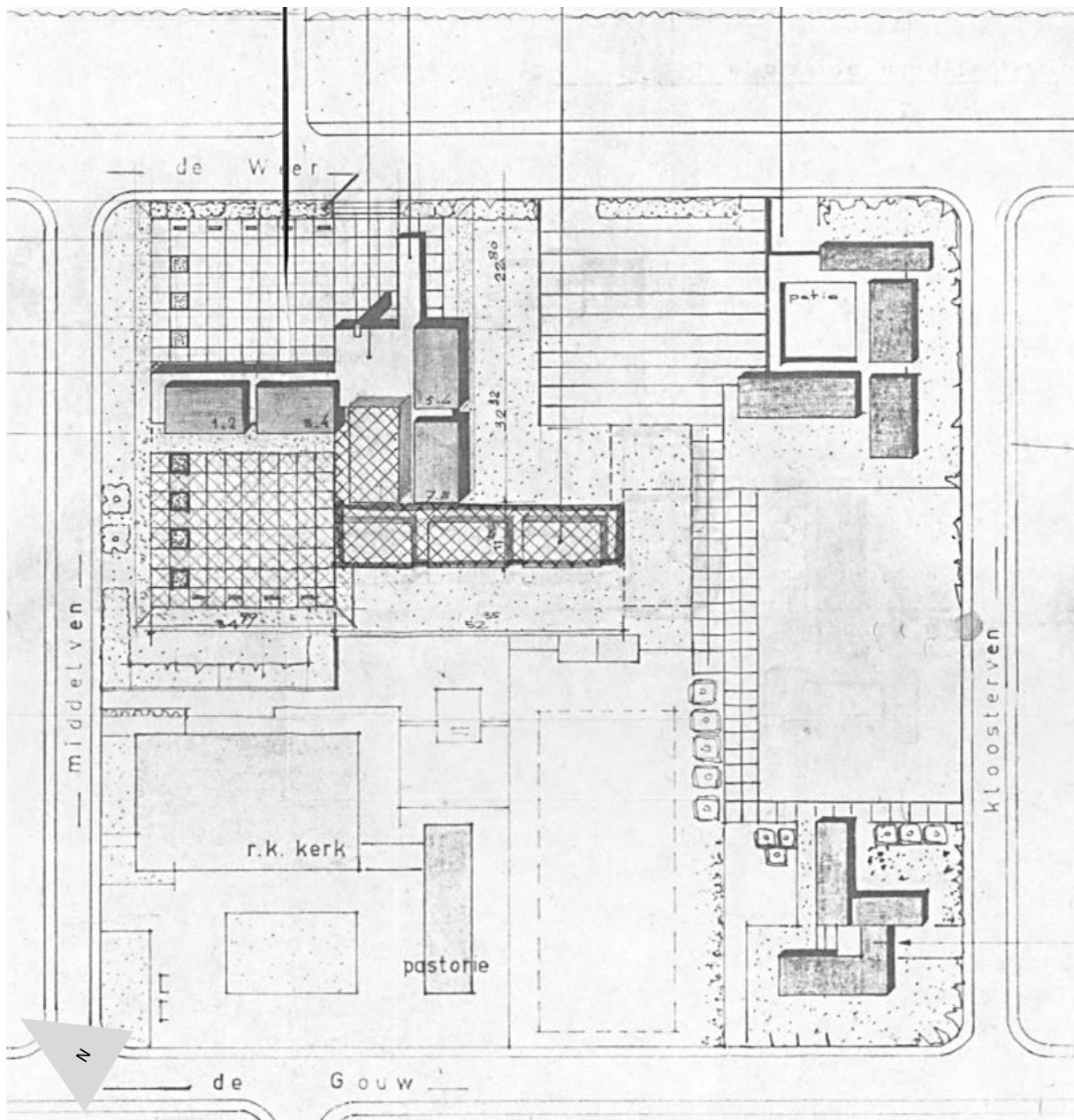

Een luchtfoto uit 1969 toont de voltooide Paus Joannesschool ten oosten van de Onze Lieve Vrouwekerk. Aan de noordzijde van de school liggen twee speelpleinen, aan de zuidzijde brede groenstroken (GAZ, 22_04991).

De Paus Joannesschool vertoont sterke stijlovereenkomsten met van gemeentearchitect Gerrit Bakker bekende scholen in Zaandam als (van boven naar beneden) de Juliana van Stolbergsschool (1957), de Mavo Groen van Prinsterer / De Bark (1953) en de Wilhelminaschool (1953, gesloopt). Alle schoolgebouwen hebben een opbouw in vleugels, een articulatie van ruimten (lokalen) onder een sculpturaal dak en een of meerdere hoge schoorstenen als herkenningspunt (GAZ, 22_20949 en Frits Rijkes / De Zaanlander).

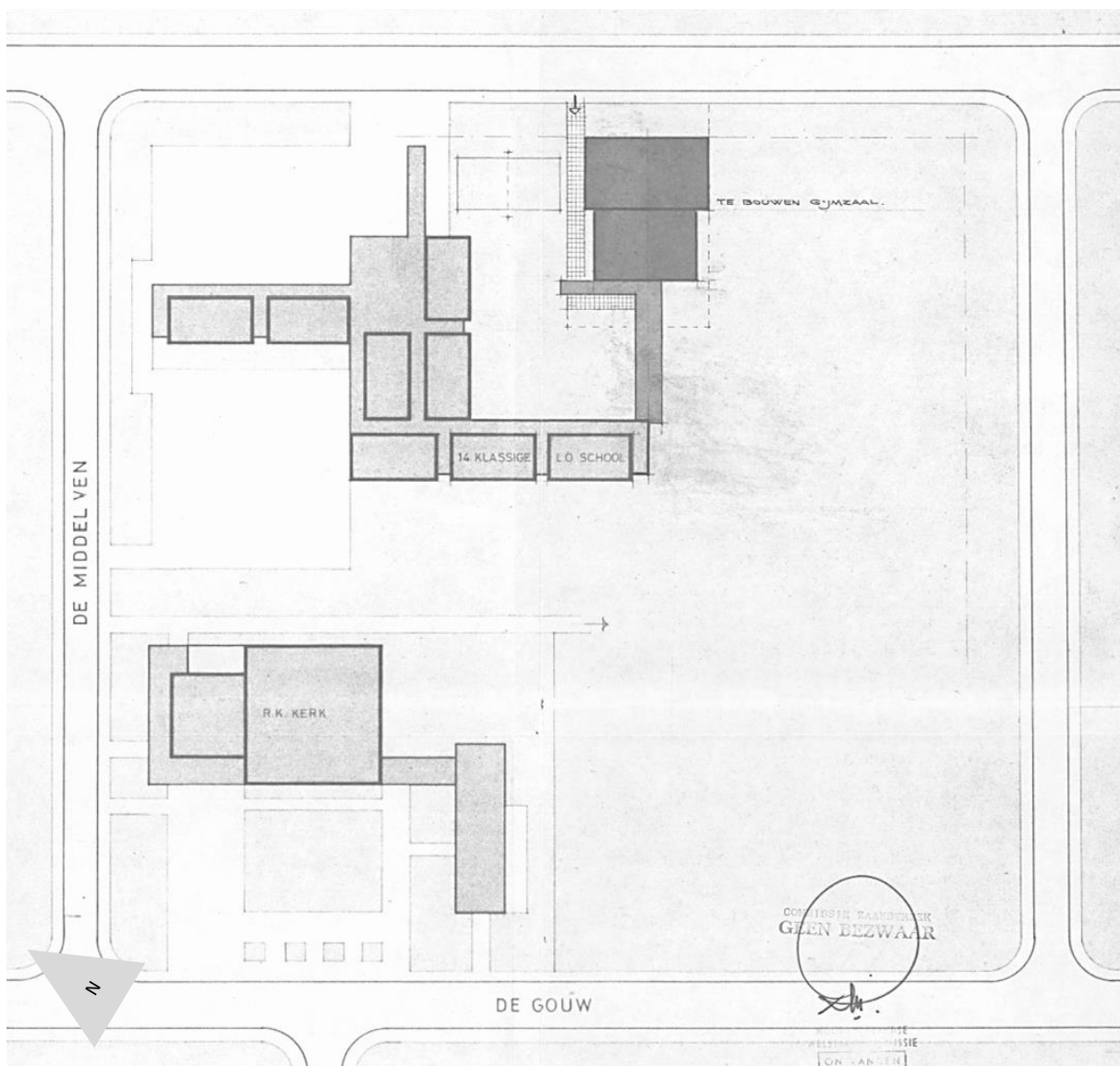
De Paus Joannesschool is ontworpen als een samenstel van drie vleugels met centraal een aula. Lokalen zijn per twee geclusterd en steken net als de aula in hoogte boven de aanliggende gangzones en tussenliggende toiletruimten uit. Dankzij hun hoogte ontvangen de klaslokalen van twee zijden daglicht. Aan de noordzijde heeft de school twee speelpleinen, aan de zuidzijde brede groenzones. De klaslokalen kijken via verdiepingshoge puin uit op het westelijke schoolplein en de groenzones. Op de hoek van De Weer en Middelveu opent de school zich richting het Darwinpark. Oorspronkelijk geleidde de langgerekte fietsenstalling met tegeltableau van kunstenaar Piet Schoenmakers (zie paragraaf 4.3.3) bezoekers vanaf De Weer richting de hoofdentree van de school. Dankzij een ruim 8,6 meter hoge schoorsteen is de school ook vanaf een wat grotere afstand zichtbaar.

Situatietekening van het vierkante bouwveld met de Paus Joannesschool (linksboven), een lagere school met zeven klassen (rechtsboven), de Onze Lieve Vrouwekerk (linksonder) en een gebouw voor het Wit-Gele Kruis (rechtsonder) (vergunningsaanvraag 1967) (GAZ, bouwdoossier).

Aan de overzijde van Middelfven kwamen niet lang na de bouw van de Paus Joannesschool grotere middelbare schoolgebouwen. Dit waren langgerekte, doosvormige gebouwen van drie bouwlagen die evenwijdig aan de straat geplaatst werden.

Volgens het uitbreidingsplan van Poelenburg en de situatietekening van de school (stippellijn op pagina 18) was er een mogelijkheid deze aan de zuidzijde uit te breiden met een gymzaal. Begin jaren zeventig werd naar ontwerp van Nefkens echter een gymzaal gerealiseerd aan De Weer. Wellicht koos men hiervoor om de school eenvoudiger vanaf de openbare weg bereikbaar te maken, waardoor deze ook op zichzelf kon functioneren. De kleedlokalen aan de achterzijde werden via een droogloop met de school verbonden. In vormtaal en materiaalgebruik stemde Nefkens de gymzaal en bijgebouwen af op het schoolgebouw.

Situatietekening na de bouw van een gymzaal aan De Weer. De kleedlokalen achter de gymzaal zijn middels een droogloop / fietsenstalling met de school verbonden (vergunningsaanvraag 1972) (GAZ, bouwdoossier).

2.5. Huidige stedenbouwkundige situatie

De omgeving van de Paus Joannesschool is in de halve eeuw na de bouw van de school ingrijpend gewijzigd. In de scholenstrook zijn een aantal scholen en andere voorzieningen verdwenen, waarbij in de meeste gevallen woningen zijn teruggebouwd. De openheid van de bouwvelden is hierbij op veel plekken verdwenen. Er zijn meer gesloten bouwvormen gerealiseerd en op diverse plekken heeft inbreiding plaatsgevonden. Publiek groen is ten behoeve van de woningbouw ingeruild voor privaat groen (tuinen).

Ook op en direct aangrenzend aan het vierkante bouwveld van de Paus Joannesschool zijn de veranderingen groot. In de jaren tachtig is het onbebouwde, zuidelijke deel van het vierkant ingevuld met woningbouw (appartementen in drie bouwlagen). De schoolgebouwen aan de overzijde van Middelven zijn tussen 2008 en 2015 vervangen door andere grootschalige schoolgebouwen (vmbo Pascal Zuid, Praktijkschool De Faam) en een sporthal. De openheid vanuit de Paus Joannesschool richting het Darwinpark is hierbij zoveel als mogelijk gerespecteerd door de hoek Middelven-De Weer onbebouwd te laten en te bestemmen tot parkeerterrein. De Onze Lieve Vrouwekerk is in 2019 gesloopt en vervangen door eengezinswoningen. De pastorie van de kerk was eerder (jaren negentig) al vervangen door een woontoren met zes verdiepingen. Tussen de school, de woningbouw uit de jaren tachtig en de woontoren uit de jaren negentig ligt een parkeerterrein.

Huidige (satellietfoto uit 2022) stedenbouwkundige situatie (www.topotijdreis.nl).

Gebouwen in de directe omgeving van de Paus Joannesschool:

1. Voormalige gymzaal (1972), nu appartementen en kantoor (1997)
2. Woningbouw (appartementen) (jaren tachtig)
3. Woningbouw (eengezinswoningen) (2020)
4. Woontoren (appartementen) (jaren negentig)
5. Schoolgebouwen (vmbo Pascal Zuid, Praktijkschool De Faam) (2008-2015)
6. Sporthal (Sporthal Zaanstad-Zuid) (2015)

Restruimte tussen de voormalige gymzaal en de woningbouw uit de jaren tachtig (links) en tussen de voormalige gymzaal en de Paus Joannesschool (rechts)

De Paus Joannesschool zelf is in de loop der tijd als bouwmassa nauwelijks aangepast. Wel is de gymzaal in de tweede helft van de jaren negentig verbouwd tot twee appartementen (gymzaal) en een kantoor (kleedlokalen). Het gebied tussen de vroegere gymzaal en de school is anno 2023 erg rommelig. Het is in gebruik als kijkgroen / parkeerterrein / opslagruimte / terras. Ten zuiden van de droogloop bevindt zich restgroen dat niet of nauwelijks lijkt te worden onderhouden.

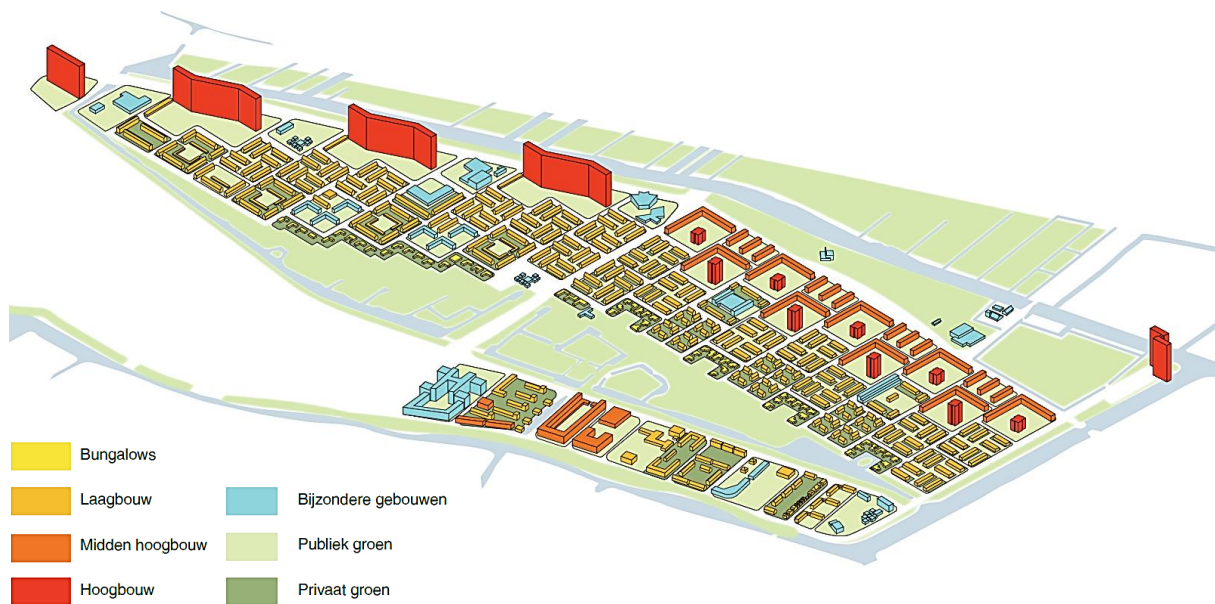
De twee speelpleinen van de school hebben tegenwoordig verschillende gezichten. Het westelijke plein heeft nog deels de oorspronkelijke uitstraling. De kenmerkende bestrating in vierkante vakken (middels tegels van grindbeton) is hier nog aanwezig, al is deze op een aantal plekken wel doorbroken om grotere perken te maken. Op het oostelijke plein is de oorspronkelijke bestrating in vierkante vakken verdwenen. Hier zijn diverse speeltoestellen / -plekken gemaakt. De entree tot het terrein is verplaatst van De Weer naar Middelfven, waardoor bezoekers niet meer langs het tegeltableau van Schoenmakers naar de hoofdentree van de school lopen, maar er recht op af. Het plein is omgeven met een middelhoog, geel hek om het af te scheiden van de straat.

De oorspronkelijke bestrating in vierkante vakken op het oostelijke speelplein (foto uit 1999) (GAZ, 28_00771).

De verschillende gezichten van het oostelijke (links) en het westelijke speelplein (rechts).

De huidige opzet van Poelenburg en Peldersveld. De scholenstrook is een mix van verschillende functies, gebouwtypologieën en gebouwhoogten. De bebouwing in de buurt ten oosten van het Darwinpark laat een duidelijke opbouw in gebouwhoogte zien (SteenhuisMeurs 2020).

3.

Cultuurhistorische en
sociaal-maatschappelijke
context

3. Cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke context

3.1. Verzuiling in de wederopbouw

Na de Tweede Wereldoorlog droomde men vol optimisme over de opbouw van een nieuwe, ideale samenleving. Ook stedenbouwers en architecten wilden nadrukkelijk een bijdrage leveren aan het vormgeven van een betere maatschappij. De wens van de overheid om de vooroorlogse verzuiling hierbij te doorbreken, mislukte omdat de zuilen nog altijd verankerd waren in de samenleving. Het onderwijs, woningbouwverenigingen en vakbonden waren georganiseerd langs de verzuilde lijnen en zo waren zij ook de vaste aanspreekpunten in de bouwprogramma's van de nieuwe wijken.⁸

Ook in Poelenburg werden bouwvelden aan specifieke denominaties toebedeeld. Het vierkante bouwveld van de Paus Joannesschool was bestemd voor de rooms-katholieke zuil. Op het bouwveld waren twee katholieke scholen, een katholieke kerk en een gebouw voor het Wit-Gele Kruis (een katholieke kruisvereniging op het gebied van zieken- en gezondheidszorg) bedacht. Van de vier gebouwen werden slechts een van beide scholen en de kerk gebouwd. De Paus Joannesschool en de Onze Lieve Vrouwekerk waren vooral in de beginjaren nauw met elkaar verbonden. Poelenburg was in die tijd vooral een wijk waar zich binnenlandse arbeidsmigranten vestigden. Later vonden ook vele buitenlandse arbeidsmigranten en hun families een thuis in Poelenburg en werd de Paus Joannesschool (net als de andere scholen in de wijk) een zeer multiculturele school.

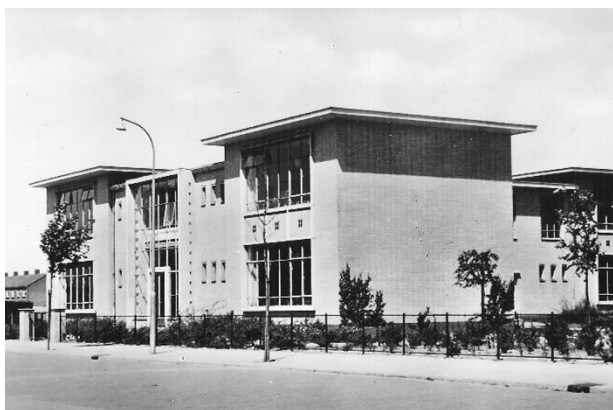
3.2. Naoorlogse onderwijsontwikkelingen⁹

Na de Tweede Wereldoorlog lag de prioriteit van het overheidsbeleid bij het herstel van de economie en de bestrijding van de woningnood. Tot 1955 lag de nadruk wat scholen betreft vooral op het herstel van de oorlogsschade en de bouw van kleuterscholen en lagere scholen in de nieuwe uitbreidingswijken. Door de naoorlogse geboortegolf moest na verloop van tijd echter ook de bouw van scholen voor voortgezet onderwijs een impuls krijgen.

De vernieuwingsdrang bij de bouw van nieuwe scholen in de jaren vijftig en zestig was groot, zowel onder gemeenten, als onder pedagogen en architecten. Twee zaken hadden een bepalende invloed. Allereerst de veranderende opvattingen over de manier van lesgeven. Sociale ontwikkeling en algemene vorming werden net zo belangrijk geacht als het opdoen van kennis. Het passief volgen van onderwijs maakte plaats voor ideeën over zelfredzaamheid, eigen verantwoordelijkheid en vrije expressie. Een tweede factor waren wetenschappelijke ontwikkelingen met betrekking tot het welzijn van leerlingen. Tweezijdige ventilatie en daglichttoetreding werden de norm (het Bouwbesluit uit 1924 schreef daglicht van links voor om hinderlijke schaduwen te voorkomen bij het verplicht met rechts schrijven). De toepassing van geluiddempende materialen zorgde voor een verbetering van de akoestiek in schoolgebouwen.

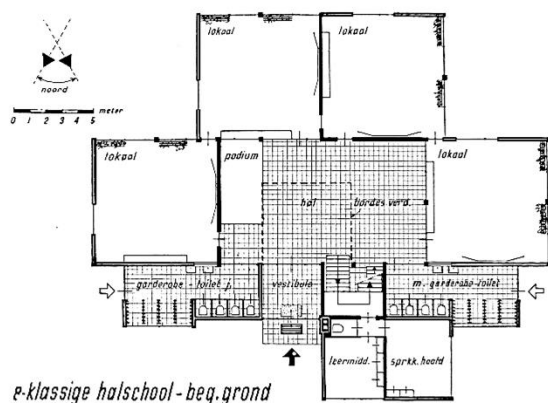
Onder invloed van de maatschappelijke ontwikkelingen gingen scholen vanaf de jaren vijftig steeds meer als leefgemeenschap functioneren. Engelse en Scandinavische scholen fungeerden als inspiratiebron. Scholen kregen een centrale aula (vaak met een podium), aparte en speciaal toegeruste lokalen voor practica en voor expressievakken als muziek, tekenen en handvaardigheid. Voor sport en spel kwamen er gymzalen met kleed- en douchevoorzieningen en sportterreinen. Scholen kregen door de grote diversiteit aan ruimten en het feit dat de verschillende functies vaak in afzonderlijke bouwdelen werden ondergebracht veelvormige plattegronden, wat consequenties had voor stedenbouwkundige plannen.

Typologisch leidde de aandacht voor gemeenschapszin in de jaren vijftig tot de opkomst van de zogenaamde halschool. In zijn meest pure verschijningsvorm kenmerkt deze zich door een centrale gemeenschapsruimte, waaromheen de lokalen in meerdere lagen zijn gegroepeerd. Vooral bij kleinere (lagere) scholen was deze opzet gangbaar. Voor grotere (middelbare) scholen werd vanwege het grote aantal lokalen ook het vooroorlogse gangtype nog veelvuldig toegepast.

In het Utrechtse Zuilen ontwierp architect Wim van Hoorn de eerste lagere school van het zuivere haltype (1953). De lokalen zijn in twee lagen rondom een centrale hal gegroepeerd (www.museumvanzuilen.nl).

Gaandeweg de jaren vijftig ging de overheid zich steeds nadrukkelijker met de bouw van scholen bemoeien. In navolging van de woningbouw wilde het Ministerie van Wederopbouw ook voor scholen tot een rationalisatie van de bouw komen. Aannemers en architecten werden in 1952 gevraagd gezamenlijk met prototypen te komen en het Informatiecentrum voor de Scholenbouw (ICS) voerde vanaf 1956 studies uit naar standaardscholen en montagebouw. Architecten als Van Tijen, Maaskant en Groosman ontwierpen seriematige schoolgebouwen waarvan de lokalen rondom een hal of langs gangen georganiseerd waren.

Standaardplattegrond van een door Van Tijen en Maaskant ontworpen 8-klassige halschool en impressie van de hal in een school in Rhooen (1954-1958) (Provoost 2003).

De liefde van het ICS voor systeembouw bekoelde snel toen bleek dat door rationalisatie de prikkel ontbrak om de winst in extra onderwijsruimte om te zetten. De oorzaak lag volgens het ICS in een circulaire uit 1957 (een bezuinigingsmaatregel van het Ministerie van Onderwijs waarin maximumoppervlakten van ruimten en de kostprijs per lokaal werden vastgelegd) en het Bouwbesluit dat na een herziening in 1959 uitging van grotere lokalen (56 in plaats van 49 m²), maar kleinere scholen, waardoor aula's, vaklokalen en brede gangen het kind van de rekening werden.

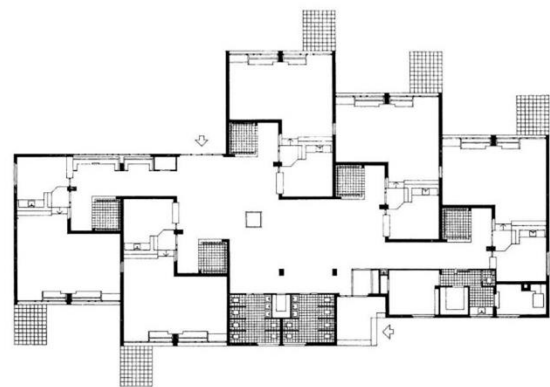
In Rotterdam werd door de Dienst Gemeentewerken op basis van de MUWI-bouwmethode een H-type ontwikkeld, waarin eenheden van lokalen met daartussen ruimten voor toiletten middels gangen met trappenhuizen op allerlei manieren geschakeld konden worden. De lokalen waren op zeer efficiënte wijze gekoppeld en een aula of schoolzaal ontbrak. De tweelaagse H-scholen zijn in het begin van de jaren zestig op diverse plekken in Nederland toegepast.

H-school in Rotterdam-Zuidwijk (1961). Verticale stijpunten zijn opgenomen in de gangzones die de lokalenblokken met elkaar verbinden. Een aula ontbreekt (Verstegen 2008).

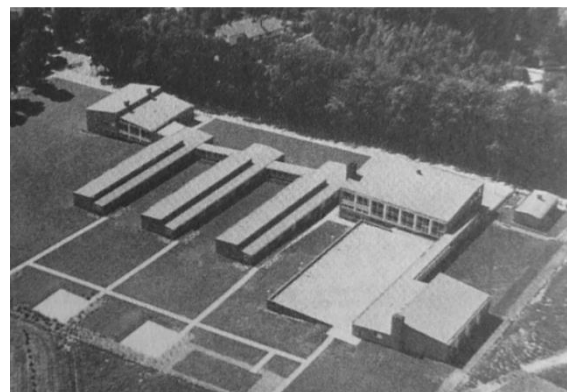
Het ICS wisselde zijn controlerende rol steeds meer in voor een ontwikkelende en stimulerende rol. Ook de rol van de overheid zelf veranderde met de opkomst van de verzorgingsstaat geleidelijk van een wetgevende en regulerende in een constructieve. Het ICS voegde zich in een reeks van instellingen, die zich vanaf midden jaren zestig met professionele ondersteuning van het onderwijsveld gingen bezighouden. De behoefte aan het doorbreken van het klassieke verband kreeg nieuwe impulsen met een in 1965 uitgekomen rapport van de Commissie Nieuwe Onderwijsvormen. De grote schoolhal of aula uit de jaren vijftig beleefde een revival en werd in veel scholen een structuurbepalend element. Dit leidde tot een ontmanteling van de klassieke gangschool, of op zijn minst tot een combinatie van de typen halschool en gangschool. Ook de Paus Joannesschool in Zaandam past in deze ontwikkeling.

Voor de tussenruimten, leerpleinen, leernissen en het flexibel en meervoudig ruimtegebruik in de scholen uit de jaren zestig en zeventig vormden 'vrijere' onderwijsvormen als Montessori, Jenaplan en de Vrije School een inspiratiebron. Op basis van vooroorlogse voorbeelden van dit type scholen ontwierpen architecten als Aldo van Eyck (basisscholen Nagele, 1954-1956) en Herman Hertzberger (Montessorischool Delft, 1960-1966) basisscholen waarin de lokalen meer variatie boden voor verschillende manieren van lesgeven en ook buiten de lokalen ruimte was voor onderwijsactiviteiten. Door lokalen, die tot dan toe netjes in gelid stonden, ten opzichte van elkaar te verschuiven, ontstonden tegelijkertijd een meer naar buiten gerichte blik en een meer gelede binnenwereld. Langzaam sijpelden deze verworvenheden van het vrije onderwijs door in het reguliere onderwijs.

Basisscholen in Nagele door architect Aldo van Eyck (1954-1956) (links) en plattegrond van de Montessorischool in Delft door architect Herman Hertzberger (1960-1966) (Collectie Aldo van Eyck Foundation en www.hiddenarchitecture.net).

Experimenten met scholenbouw in één bouwlaag waren in de jaren vijftig vooral voorbehouden aan de middelgrote steden en het platteland, waar de bebouwingsdichtheden lager en de ruimteclaims minder waren. De gemeente Groningen ontwikkelde een geheel eigen schooltype, het zogenaamde 'Groninger type' waarbij de gang en elk lokaal van de gangschool een kwartslag was gedraaid.¹⁰

Voorbeelden van paviljoenscholen: de Jan Evert Scholtenschool in Groningen (1956) (links) door de Groningse stadsarchitect Jaap Wilhelm en Het Rhedens Lyceum in Velp door architect Rudi Bleeker (1960) (rechts) (De Man 2013 en Boersma en Verstegen 1996).

In de jaren zestig namen de eenlaagse paviljoenscholen een steeds belangrijkere plaats in, met name in de ruim opgezette uitbreidingswijken. Daarbij werd gezocht naar een goede integratie van binnen- en buitenruimten. Pergola's, luifels en speelplaatsen verankerden de paviljoenschool in zijn omgeving. Door de daken van lokalen op te tillen ten opzichte van de aanliggende ruimten kon van twee zijden daglicht het lokaal binnenkomen. Een variant op de paviljoenscholen zijn de scholen van het patiotype. De patio's boden een omsloten en veilige plek voor spel en buitenonderwijs. De door ICS-architect Pál Stipkovits ontworpen Jan Anthonie Bijlooschool in Rotterdam (1966) fungeerde als modelschool voor deze typologie.

Vroeg voorbeeld van een patioschool: de Jan Anthonie Bijlooschool in Rotterdam (1966) door ICS-architect Pál Stipkovits (Historische Vereniging Prins Alexander).

4.

Architectuur- en
bouwhistorische
context

4. Architectuur- en bouwhistorische context

4.1. Opdracht en bouw

Al in 1961 kreeg de gemeente Zaandam goedkeuring van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om in Poelenburg een basisschool met zes klassen te stichten.¹¹ In 1962 verscheen de bouwmassa, zoals die zes jaar later gerealiseerd zou worden, voor het eerst op tekening (zie pagina 13 rechtsonder). Het is onduidelijk of deze uit de koker kwam van stadsarchitect en stedenbouwkundige Gerrit Bakker, die verantwoordelijk was voor het uitbreidingsplan van Poelenburg) of dat architect Harry Nefkens in dat stadium al betrokken was. De eerste, bekende tekeningen van zijn hand dateren uit 1963. Ze maken onderdeel uit van de bouwvergunningsaanvraag in 1967.

Opdrachtgever voor de bouw van de Paus Joannesschool was de Stichting Katholiek Onderwijs Zaandam. De stichting verbond de naam van de in 1963 overleden Paus Johannes XXIII aan de school 'als lichtend voorbeeld voor de jeugd en haar opvoeders'¹². Het ontwerp liet men net als dat van de naastgelegen kerk over aan de Rotterdamse architect Nefkens, die veel ervaring had met het ontwerpen van katholieke kerken en scholen. Hij was een van de voornaamste architecten in het in 1955 opgerichte bisdom Rotterdam. Bij de totstandkoming van het ontwerp in Zaandam kreeg Nefkens hulp van de eveneens uit Rotterdam afkomstige constructeur Ir. G. Nugteren.

Hoewel de bouwvergunningsaanvraag voor de school in 1967 in twee fasen (met een tussentijd van enkele maanden) werd ingediend, is de school waarschijnlijk in één keer gebouwd. De aanvragen betroffen een basisschool met acht klassen en een uitbreiding met zes klassen en een aula. Als aannemer werd P. Bot en Zoon uit Heerhugowaard aangetrokken. De school werd na de zomervakantie van 1968 in gebruik genomen, maar op 2 oktober 1968 officieel geopend. De heer J. Mooijaart, inspecteur voor het lager onderwijs, onthulde bij deze gelegenheid een gedenksteen met de tekst 'Jonge jaren zijn als een lied'. De plaatselijke krant noemde de Paus Joannesschool de volgende dag 'zonder twijfel het fraaiste bouwwerk in Zaandam waarin lager onderwijs wordt gegeven'.¹³

De Paus Joannesschool werd op 2 oktober 1968 met de onthulling van een gedenksteen officieel geopend door onder andere J. Mooijaart (Archief Paus Joannesschool).

4.2. Architect Harry Nefkens

De in Rotterdam geboren architect Harry Nefkens (1918-2018) is niet zo bekend bij het grote publiek, maar was zeer actief in de wederopbouw. Zijn oeuvre is breed en omvat onder andere woningbouwprojecten, kantoorgebouwen, winkels, verpleegtehuizen, kerken en scholen. Nefkens' bekendste ontwerpen bevinden zich in zijn geboortestad: enkele woonblokken in de wijk Pendrecht, die vanwege de karakteristieke glazen erkers met afgeronde hoeken op de kopgevels ook wel bekend staan als 'de vissenkomen' (1950), een poffertjeskraam op de Meent (1955) en de katholieke Sint Bavokerk op de hoek van de Slinge en de Sommelsdijkstraat (1960, rijksmonument).

De Vissenkomen in de Rotterdamse wijk Pendrecht, na een renovatie door Vanschagen Architecten in 2003 (www.vanschagenarchitecten.nl).

De ontwerpen van Nefkens uit de jaren vijftig zijn enigszins sculpturaal van vorm. De achthoekige poffertjeskraam heeft een diameter van tien meter. Acht stalen spantbenen staan buiten de gevel en dragen een dak met brede luifel. De gevels zijn grotendeels van glas. De Sint Bavokerk vormt met zijn vrijstaande betonnen toren een belangrijk herkenningspunt in de wijk. Het dak van de kerkzaal is opgehangen aan zeven betonnen spanten. De gevel langs de Slinge bestaat uit een kleurrijke glas-in-betonwand van kunstenaar Bob Zijlmans. Het kantoorgebouw voor Levensverzekeringsmaatschappij Amstleven aan de Westblaak (1956) kreeg een raamwerk van beton als gevel, had een iets uitkragende eerste verdieping en een bekroning met een betonnen pergola. In deze periode werkte Nefkens vaak samen met kunstenaars als Bas van der Smit, Bob Zijlmans, Jan Dijker en Piet Schoenmakers die zijn gebouwen met vaak kleurrijke tegeltableaus, sgraffito, glas-in-lood of glas-in-beton opsierden.

Kantoorgebouw Amstleven aan de Westblaak (links), poffertjeskraam aan de Meent (rechtsboven) en Sint Bavokerk aan de Slinge (rechtsonder), alle in Rotterdam (Stadsarchief Rotterdam, BOUW 1956 en Stadsarchief Rotterdam, PBK-2005-827).

Nefkens was een van de belangrijkste architecten van het jonge bisdom Rotterdam. Naast de Sint Bavokerk ontwierp hij er in de jaren vijftig en zestig nog ongeveer tien andere kerken en kapellen, veelal in een sobere, modernistische stijl. Ook ontwierp hij diverse katholieke scholen, soms in samenhang met de plannen voor de kerken, zoals in Pendrecht. Behalve in het bisdom Rotterdam bouwde Nefkens ook elders katholieke kerken en scholen. Bijvoorbeeld in Haarlem (Petrus en Pauluskerk (1958)), Bergen op Zoom (Goddelijke Voorzienigheidskerk (1964)), Zaandam (Onze Lieve Vrouwekerk (1965) en Paus Joannesschool (1968)), Apeldoorn (Veluws College (1967)) en Den Haag (Thomas More College (1965)). Een aantal kerken en scholen is inmiddels gesloopt.

Scholencomplex in Rotterdam-Pendrecht (1964) (Nationaal Archief, 131-1378 en 131-1370).

Thomas More College Den Haag (links) (1965) en Veluws College in Apeldoorn (rechts) (1967) (www.marselis.nl en CODA Apeldoorn).

In de jaren zestig werden Nefkens' ontwerpen grootschaliger, zakelijker en rationeler van vorm. Voorbeelden zijn de twaalf verdiepingen hoge Statenflat in Rotterdam (1963), woontoren De Hoogt in Utrecht (1968), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in Rijswijk (1971) en talrijke andere flatgebouwen in Rijswijk. Nefkens had duidelijk geen moeite met copy-paste architectuur, gezien de stilistisch grote overeenkomsten tussen verschillende projecten.

Statenflat in Rotterdam (links) (1963) en woontoren De Hoogt in Utrecht (rechts) (1968) (BOUW 1964 en Het Utrechts Archief, 812020).

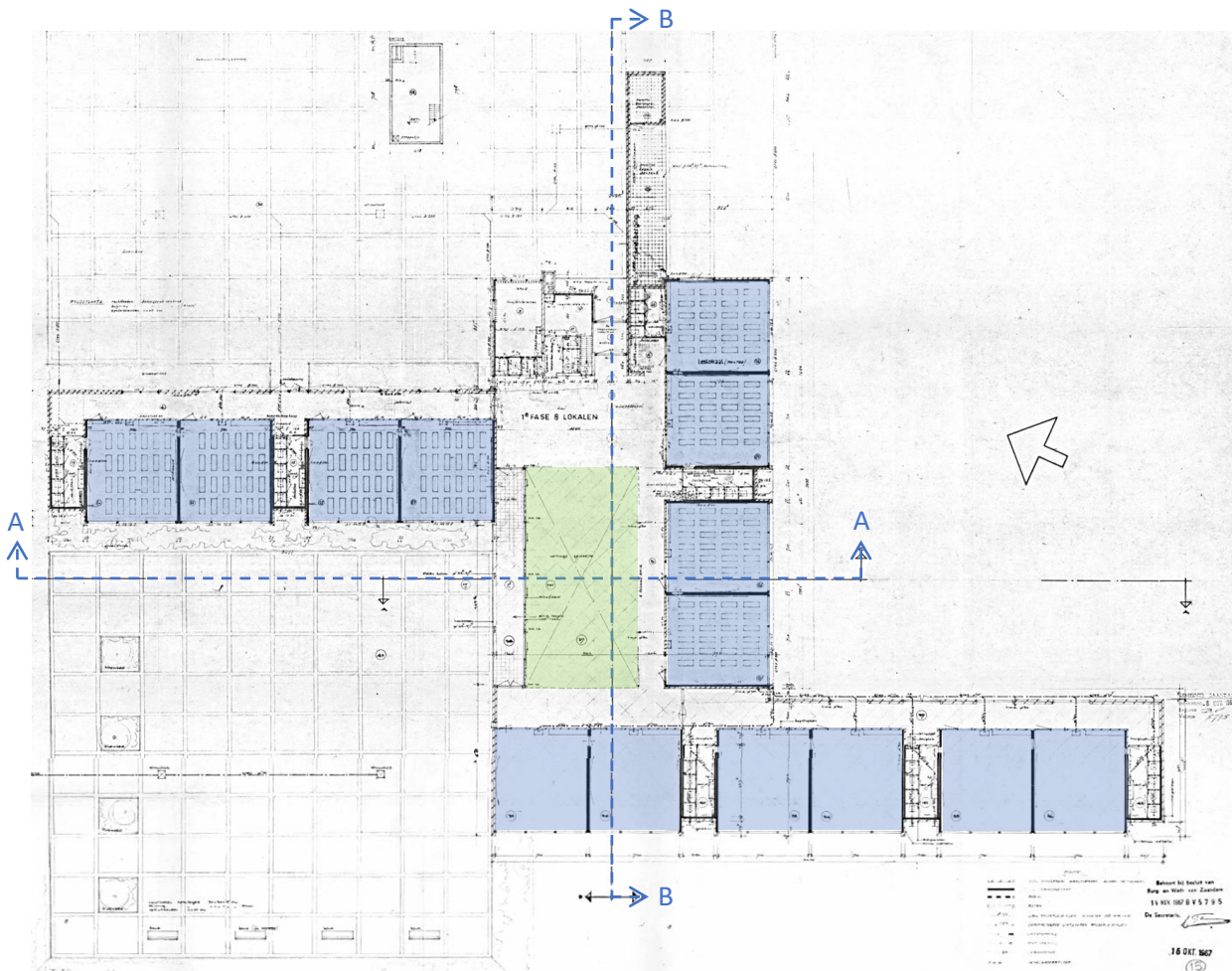
Vanaf de jaren zeventig combineerde Nefkens zijn architectonische carrière met die van projectontwikkelaar, waarmee hij grote rijkdom vergaarde. Nefkens was in het tweede deel van zijn leven een erkend filantroop. Nadat zijn vrouw Josephine in 1973 aan kanker was overleden, richtte hij een naar haar vernoemde stichting op om kankeronderzoek te ondersteunen. Daarnaast was hij zeer begaan met de minderbedeelden in Afrika, Azië en Zuid- en Midden-Amerika. Nefkens zelf overleed in 2018 in het Belgische Brasschaat.

4.3. Architectonisch ontwerp Paus Joannesschool

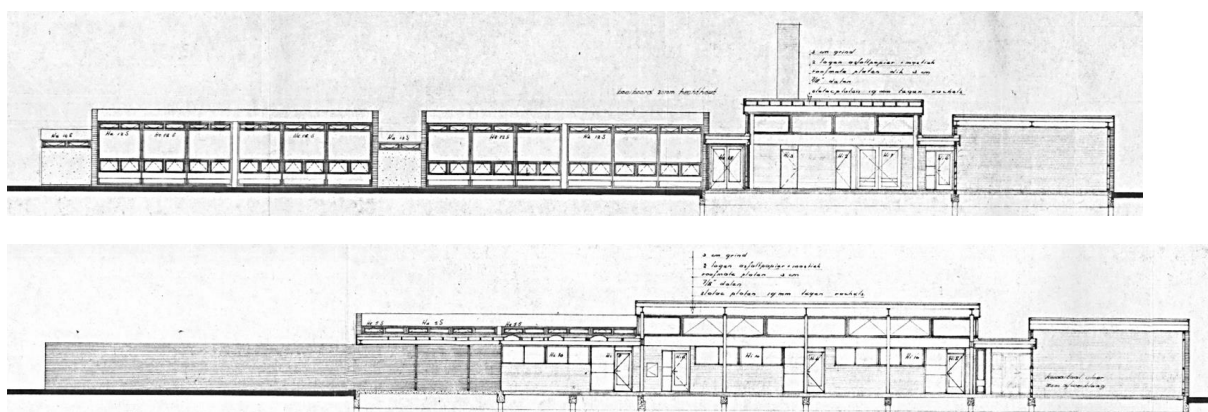
4.3.1. Typologie en ruimtelijke organisatie

De Paus Joannesschool is een van de vele lagere scholen die Nefkens ontwierp. In tegenstelling tot zijn middelbare scholen (zie foto's bovenaan de vorige pagina) kenmerken de lagere scholen zich als eenlaagse paviljoen- of patioscholen. De scholen zijn in een strakke, modernistische stijl vormgegeven en bestaan uit een samenstel van balk- en doosvormige volumes met platte daken.

De Paus Joannesschool is een paviljoenschool en bestaat uit drie vleugels. Langs de gangen in de vleugels liggen vier of zes lokalen die twee-aan-twee zijn gekoppeld. De naast elkaar gelegen lokalen zijn voorzien van een tussendeur. Toiletgroepen scheiden de blokken met lokalen van elkaar. Doordat de lokalen iets uitsteken ten opzichte van de toiletgroepen en bovendien 1,2 meter hoger zijn dan de gangen en toiletten, presenteren de lokalen zich naar de buitenwereld als blokken. De lokalen zijn vrijwel vierkant (7,1 x 7,9 meter, 56 m² conform Bouwbesluit) en hebben een ruime plafondhoogte van 3,4 meter. Via glazen puin die op een borstwering na het gehele gevelvlak vullen, kijken de lokalen uit op het speelplein aan de westzijde of ruime groenzones aan de zuid- en oostzijde. Doordat de daken van de lokalen zijn opgetild ten opzichte van de aanliggende ruimten, komt van twee zijden daglicht binnen (ook boven de gang).

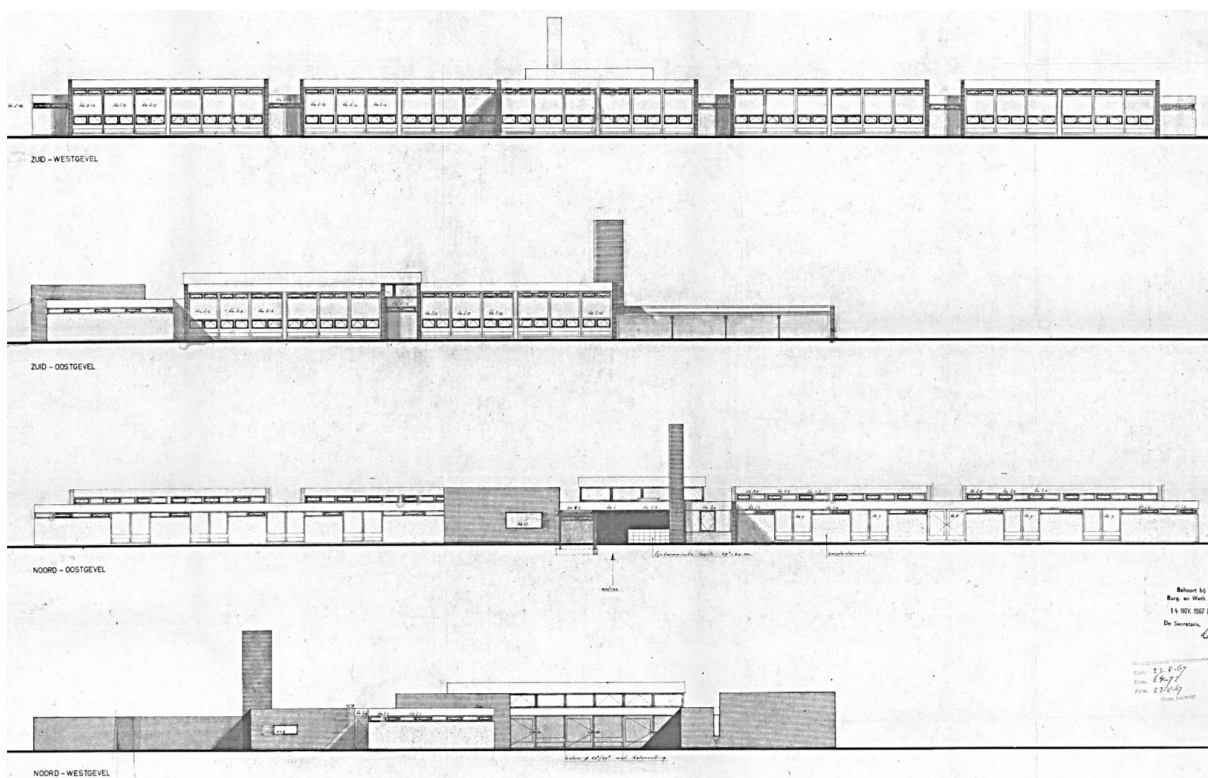

Plattegrond met lokalen (blauw) en aula (groen) (vergunningsaanvraagtekening 1967) (GAZ, Bouwdossier).

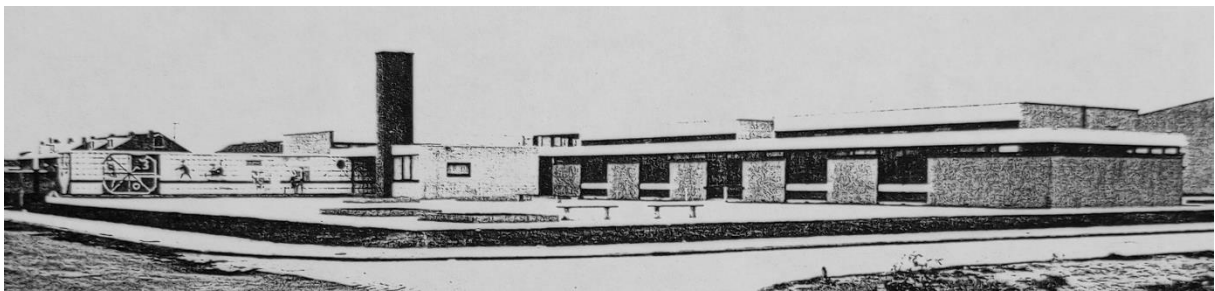
De doorsneden tonen duidelijk de hoogteverschillen tussen de gangen, lokalen en aula. Doorsnede AA (boven) en BB (onder) (vergunningsaanvraagtekening 1967) (GAZ, Bouwdossier).

De gevels van de gangen bestaan afwisselend uit gesloten en transparante delen, waardoor ook deze uitzicht bieden op de omgeving. De gesloten delen zijn voorzien van smalle bovenlichten, zodat ook hier daglicht naar binnen kan komen. Iedere gang heeft tegenover de toiletgroep tussen de lokalen een dubbele deur naar buiten.

Aanzichten, van boven naar beneden: zuidwestgevel, zuidoostgevel, noordoostgevel en noordwestgevel (vergunningsaanvraagtekening 1967) (GAZ, Bouwdossier).

Centraal in de plattegrond ligt een aula. Deze ruimte heeft een nog hoger plafond dan de klaslokalen (4,1 meter) en vormt organisatorisch maar ook architectonisch de spil in de school. Onder de dakrand heeft de aula rondom bovenlichten. De aula was oorspronkelijk open richting de gangzones, maar is later middels binnenwanden deels van de gangen afgescheiden. Toen is ook de huidige docentenkamer / bibliotheekruimte gemaakt. Aan de zijde van het westelijke speelplein heeft de aula een veranda met schuifdeuren. In het verlengde van de aula, aan de zijde van het oostelijke speelterrein liggen enkele facilitaire ruimten en de kamer van de directeur. Een deel van deze zone is onderkelderd. Onder een luifel bevindt zich hier tevens de hoofdentree. Een langgerekt bouwdeel, waarin zich oorspronkelijk de fietsenberging bevond, begeleidt gebruikers naar de hoofdentree. Een 8,6 meter hoge schoorsteen vormt een herkenningspunt.

Foto's van de Paus Joannesschool vlak na oplevering in 1968. Boven vanuit het noorden (hoek De Weer-Middelven), onder vanuit het noordwesten (Middelven). De foto's laten duidelijk het verschil zien tussen de gevels van de gangen (opeenvolging van gesloten en transparante delen) en die van de klaslokalen (vrijwel geheel transparant). Op de foto onder is centraal de aan de aula grenzende veranda zichtbaar (Archief Paus Joannesschool).

4.3.2. Architectonische uitwerking

Gevels

De gevels van de Paus Joannesschool bestaan uit geelkleurig metselwerk (hardgrauw, waalformaat, Noors verband), sierpleisterwerk en puien. Het metselwerk is toegepast in de zijmuren van de lokalen, de gevels van de directeurskamer en de schoorsteen. Het sierpleisterwerk (met split) in de gevels van de gangen en toiletgroepen. Oorspronkelijk was dit grijs gekleurd, maar langs het oostelijke speelplein zijn de gepleisterde gevelvlakken later in felle kleuren geschilderd. De puien waren oorspronkelijk uitgevoerd met donker geschilderde of gebeitste houten kozijnen en stalen uitzetramen. Later zijn deze vervangen door witte kunststof kozijnen met dubbel glas. De kenmerkende kozijnindeling (met een horizontale driedeling ter plaatse van de klaslokalen) is hierbij behouden. Ook op andere plekken is de oorspronkelijke indeling aangehouden. Wel is de overal de oorspronkelijke horizontale tweedeling in de borstwering verdwenen. Onder alle kozijnen zijn stalen waterslagen toegepast. Boeiboorden zijn in het gehele gebouw uitgevoerd in wit hechthout.

De twee gebruikte materialen in de gevels: geelkleurig hardgrauw in Noors verband en grijsgekleurd sierpleisterwerk met split.

Verskil tussen de gevels van gangen (links) en van lokalen (rechts). Foto's genomen op het binnenterrein tussen de school en de voormalige gymzaal.

Zicht vanaf het westelijke schoolplein op de veranda voor de aula (waarschijnlijk 1968). De foto laat de oorspronkelijke donkere kleurstelling van de kozijnen zien (Archief Paus Joannesschool).

Op enkele plekken zijn in de materialisatie verbijzonderingen toegepast. Het meest markant is het tegeltableau van kunstenaar Piet Schoenmakers op de voormalige fietsenstalling (zie verder paragraaf 4.3.3). Het geveldeel tussen de hoofdentree en de schoorsteen is bekleed met zwarte keramische tegels in stapelverband. Bij de twee overkappingen (hoofdentree en veranda bij de aula) zijn op de vloer bruinrode dubbelhard gebakken tegels (10 x 10 centimeter) toegepast. De plafonds van de overkapte buitenruimten zijn uitgevoerd in houten delen.

Verbijzonderingen in het materiaalgebruik in het exterieur: zwarte keramische tegels in stapelverband, bruinrode dubbelhard gebakken vloertegels en plafonds in houten delen.

Zicht vanaf het westelijke speelplein richting de aula in 1968 (boven) en 2023 (onder) (Archief Paus Joannesschool).

De klaslokalen hebben gemetselde zijgevels. De oorspronkelijke, donker gekleurde houten kozijnen zijn in de loop der tijd vervangen door exemplaren van wit kunststof.

Zicht vanaf het oostelijke speelplein op de hoofdentree.

Constructie

Het schoolgebouw is gefundeerd op houten palen met gewapend betonnen oplangers. Er zijn kweekvloeren toegepast met een cementdekvloer. De stalen dakconstructie van de lokalen is opgelegd op de gemetselde wanden. De stalen dakconstructie van de aula rust op stalen kolommen (IPE). Deze zijn met name langs de gangzone duidelijk zichtbaar. Het overstek boven de veranda wordt ondersteund door twee (ranke) ronde, stalen kolommen. De in het interieur en exterieur zichtbare kolommen zijn anno 2023 blauw geschilderd. Waarschijnlijk waren ze oorspronkelijk zwart of donkerbruin (net als de kozijnen).

Interieur

In het interieur is de hoofdropzet van de school nog intact. Ruimtelijk zijn er in de loop der tijd twee belangrijke aanpassingen gedaan. De aula, die oorspronkelijk in open verbinding stond met de omliggende gangen, is grotendeels dichtgezet met binnenwanden. Deze zijn in lijn met het oorspronkelijke ontwerp uitgevoerd (geel metselwerk en puien met houten kozijnen). Tussen de hoofdentree en de aula is een docentenkamer / bibliotheek gerealiseerd. Het meest noordelijke lokaal is (waarschijnlijk na de afstoting van de aangrenzende gymzaal halverwege de jaren negentig) omgebouwd tot gymlokaal. De gangzone is hiertoe bij het lokaal getrokken en de vroegere toiletgroep op de kop van de vleugel is omgevormd tot opslagruimte.

Gangen langs de aula in (waarschijnlijk) de jaren zeventig (links) en dezelfde plekken in 2023 (rechts). De van oorsprong open aula is deels dichtgezet met wanden. De oorspronkelijke groene lattenplafonds en vloerafwerking (volgens de bouwvergunningsaanvraag colovinyltegels) zijn vervangen door een systeemplafond met vierkante vezelplaten en linoleum (Archief Paus Joannesschool).

Om een gymlokaal te realiseren is de gang bij het meest noordelijke lokaal getrokken.

Zicht in de aula in (waarschijnlijk) de jaren zeventig (links) en zicht in de gang langs de aula in 2023 (rechts). In de loop der tijd is de aula deels dichtgezet met binnenwanden. De staalconstructie van de aula is nog altijd zichtbaar (Archief Paus Joannesschool).

Overzicht van de huidige aula. Bovenlichten rondom voorzien de ruimte van daglicht.

De later gerealiseerde docentenkamer / bibliotheek (links) steekt iets door in de aula. De overgang is middels een schuin geplaatste, houten plaat gemaakt.

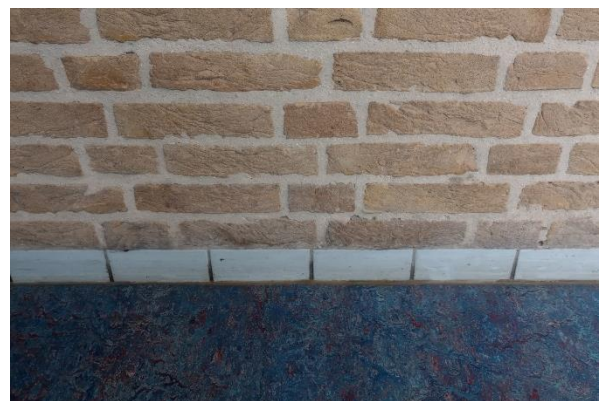
In de gangen zijn diverse oorspronkelijke elementen en afwerkingen aanwezig. De borstweringen van de lokaalwanden en de gesloten wanddelen van de buitengevel bestaan uit onafgewerkt geel metselwerk (hardgrauw in Noord verband) met een plint van lichtgrijs tegelwerk. Ook de houten kozijnen in de lokaalwanden zijn origineel. Langs de buitengevel bevinden zich in de gangen ronde hemelwaterafvoeren. Karakteristiek zijn verder de kapstokken met houten omkasting. De oorspronkelijke grenen lattenplafonds en vloerafwerking (volgens de bouwvergunningsaanvraag colovinyltegels) zijn vervangen door een systeemplafond met vierkante vezelplaten en blauw linoleum.

De klaslokalen hadden oorspronkelijk (volgens de bouwvergunningsaanvraag) een plafond van slotacplaten. Deze zijn in de loop der tijd vervangen door een systeemplafond met vierkante vezelplaten. Het linoleum op de vloer is waarschijnlijk al eens vervangen. Nu ligt er okergeel linoleum. De zijwanden van geel metselwerk waren oorspronkelijk ongeschilderd. Later zijn ze wit geschilderd, waarschijnlijk om een zo rustig mogelijk beeld in de klas te creëren. Het oorspronkelijke, ongeschilderde metselwerk is alleen nog in het tot gymzaal verbouwde lokaal aanwezig. Alle lokalen hebben op de borstwering van de gangwand nog de oorspronkelijke witte / lichtgrijze geglaazuurde tegels.

Ook in de aula zijn de oorspronkelijke plafond- (slotacplaten) en vloerafwerking (colovinyltegels) verdwenen. Hier is anno 2023 een systeemplafond met vierkante vezelplaten en (beige) linoleum toegepast. De pui richting de veranda is de enige waar de oorspronkelijke houten kozijnen nog aanwezig zijn. Hier is dubbelglas ingepast door de kozijnen aan de buitenzijde van opdekplaten te voorzien.

Zicht in de lange gang met zes klaslokalen. Langs de buitengevels bevinden zich in de gangen ronde hemelwaterafvoeren.

Oorspronkelijke elementen en afwerkingen in de gangen: kapstokken (links), houten kozijnen in lokaalwand (rechtsboven), metselwerk in geel hardgrauw en plint van lichtgrijs tegelwerk (rechtsonder).

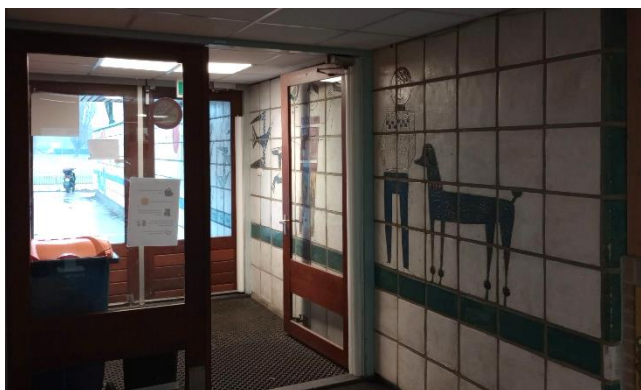
Buitenwand (boven) en gangwand (onder) van een klaslokaal. De buitenwand is vrijwel geheel ingevuld met glas, terwijl ook aan de gangzijde via bovenlichten daglicht binnenkomt. Oorspronkelijk hadden de klaslokalen (volgens de bouwvergunningsaanvraag) een plafond van slotacplaten. Deze zijn in de loop der tijd vervangen door een systeemplafond met vierkante vezelplaten.

Oorspronkelijk ongeschilderd geel metselwerk van de tussenwanden van de klaslokalen (links) en de later aangebrachte witte verflaag (midden). De oorspronkelijke situatie is alleen nog in het tot gymzaal verbouwde lokaal aanwezig. Alle lokalen hebben op de borstwering van de gangwand nog de oorspronkelijke witte / lichtgrijze geglaazuurde tegels (rechts).

4.3.3. Kunst¹⁴

Op de noordwest-, noordoost- en een stuk van de zuidoostgevel van de voormalige fietsenstalling is bij de bouw van de school een tegeltableau van kunstenaar Piet Schoenmakers (1919-2009) aangebracht. In de loop van de tijd is de fietsenstalling dichtgezet, maar het kunstwerk is gehandhaafd. Oorspronkelijk begeleidde het kunstwerk bezoekers vanaf de entree tot het speelplein aan De Weer naar de hoofdentree van het schoolgebouw. Inmiddels is de toegang tot het speelplein verplaatst naar Middelfven en lopen bezoekers recht op het kunstwerk af.

Tegeltableau op de voormalige fietsenstalling. Het tableau loopt in het interieur door (rechtsonder).

Nefkens werkte vaker samen met Schoenmakers. Voor het kantoorgebouw Amstleven in Rotterdam (1956) (zie pagina 32-33) vervaardigde hij reliëfs met symbolische voorstellingen op de borstweringen van de vensters en een reliëf in de entreehal. In 1959 maakte hij een gevelsteen voor de kerk Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen in het Rotterdamse Zuidwijk. Deze is na de sloop van de kerk in 2004 herplaatst boven de entree van de Sint Bavokerk.

Reliëfs op de borstweringen van de vensters in kantoorgebouw Amstleven in Rotterdam (links) en de herplaatste gevelsteen op de Sint Bavokerk in Rotterdam (rechts). Het mozaïek naast de deur is gemaakt door kunstenaar Bob Zijlmans (www.pietschoenmakers.nl en www.bkor.nl).

Schoenmakers ontwikkelde zich via de Roermondse Teekenschool en de Rijksacademie van Beeldende kunsten in Amsterdam tot een begenadigd tekenaar en graveur. Een bekroning met de Prix de Rome in 1941 gaf hem de kans om studiereizen naar Italië, Frankrijk en Marokko te ondernemen. Kort na de Tweede Wereldoorlog ging Schoenmakers werken bij de Keramische Industrie St. Joris in Beesel. Aanvankelijk versierde hij er potten en vazen. Na de invoering van de percentageregeling voor beeldende kunst door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in 1951 specialiseerde St. Joris zich in grotere, monumentale kunstwerken. Volgens de regeling moest bij rijksgebouwen anderhalf procent van de bouwsom besteed worden aan 'decoratieve aankleding'. Vanaf 1955 gold de regeling, maar dan één procent, ook voor rijksscholen en door het rijk gesubsidieerde scholen. Het bedrijf kon handig op de behoefte inspelen, aangezien er al een aantal kunstenaars werkzaam waren. Naast Schoenmakers, die op freelance basis leiding gaf aan het kunstatelier, waren dit onder andere Leo Jungblut, Charles Grips, Jules Rummens en Joep Thissen. De monumentale werken, standbeelden, reliëfs en andere keramische objecten van St Joris sierden kloosters, kerken, scholen en tal van andere publieke gebouwen. Schoenmakers alleen al maakte werken voor meer dan driehonderd locaties. De website www.pietschoenmakers.nl geeft hiervan een uitgebreid overzicht. Het oeuvre strekt zich uit van realistische via verbeeldende tot zeer abstracte kunstwerken. Naast zijn werkzaamheden voor St. Joris had Schoenmakers ook een eigen atelier, waar hij vrij werk maakte. Tot op hoge leeftijd bleef hij tekenen, schilderen en boetseren.

De kunstwerken van St. Joris onderscheiden zich door de toepassing van een specifiek procedé in met kolen en hout gestookte zoutovens en een typisch kleurengamma van de gebruikte glazuren. Dankzij het procedé doorstaan de kunstwerken in de openbare ruimte de tand des tijds over het algemeen zeer goed. Dit geldt ook voor het tegeltableau op de Paus Joannesschool. Het bestaat uit vierkante, geglazuurde tegels. Er zijn afbeeldingen te zien van een boom met een kind, een labarum (christussymbool), kinderen op een slee, een vis (wellicht ook een verwijzing naar Christus), een zon, een meisje met vogels en een jongen met een hond. Centraal is Paus Johannes XXIII afgebeeld met vier toehoorders. Hier is ook de naam van de school opgenomen. Aanvankelijk was men hierbij het woord 'paus' vergeten. Dit is niet veel later aangevuld.

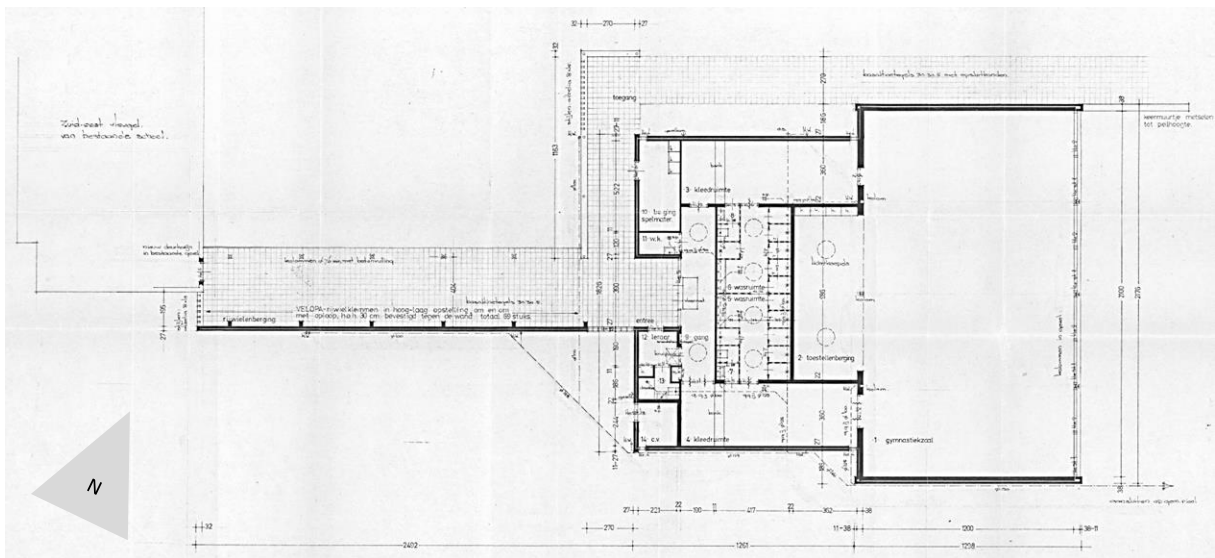

Detail van het tegeltableau

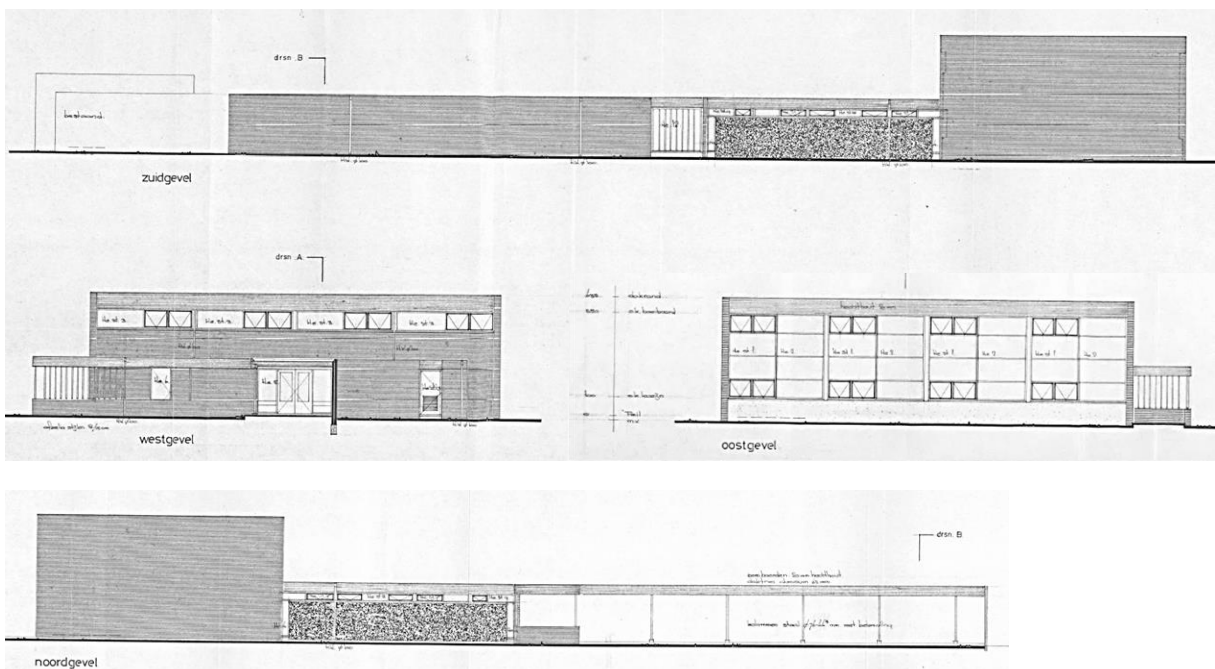
4.4. Uitbreiding met gymzaal

Hoewel in eerste instantie een uitbreiding met een gymzaal was voorzien in het verlengde van de zuidelijke vleugel van de school (zie pagina 18-19), werd de gymzaal in 1972 aan De Weer gerealiseerd. Om de gymzaal toch met de school te verbinden, kwam er een droogloop met fietsenstalling die de kleedlokalen aan de achterzijde verbond met de zuidvleugel van de school. De droogloop sluit op het uiterste puntje van de gang, tegenover de toiletgroep, aan op de school. Hier is een nieuwe deur gemaakt.

Nefkens maakte het ontwerp voor de gymzaal en greep hierbij terug op de vormtaal en materialisatie van het schoolgebouw. Voor de achtergevel en zijgevels van de zaal en de achterwand van de droogloop gebruikte hij metselwerk (geel hardgrauw in Noors verband), voor de gevels van de kleedlokalen grijs sierpleister met split. De voorgevel van de zaal kreeg een grotendeels glazen invulling. Om de entree van de kleedlokalen vanaf de straat te benadrukken, liet Nefkens de luifel aan de achterzijde doorsteken ten opzichte van de zijgevel, zodat deze ook vanaf de straat zichtbaar was. Een pad leidde vanaf De Weer naar de luifel / entree. Op de plek waar de luifel en de droogloop / fietsenstalling samenkwamen, maakte Nefkens middels glazen bouwstenen een accent in de gevel. De luifel en droogloop hebben ronde stalen kolommen als constructie.

Plattegrond van de gymzaal (bouwvergunningsaanvraagtekening 1971) (GAZ, bouwdoossier).

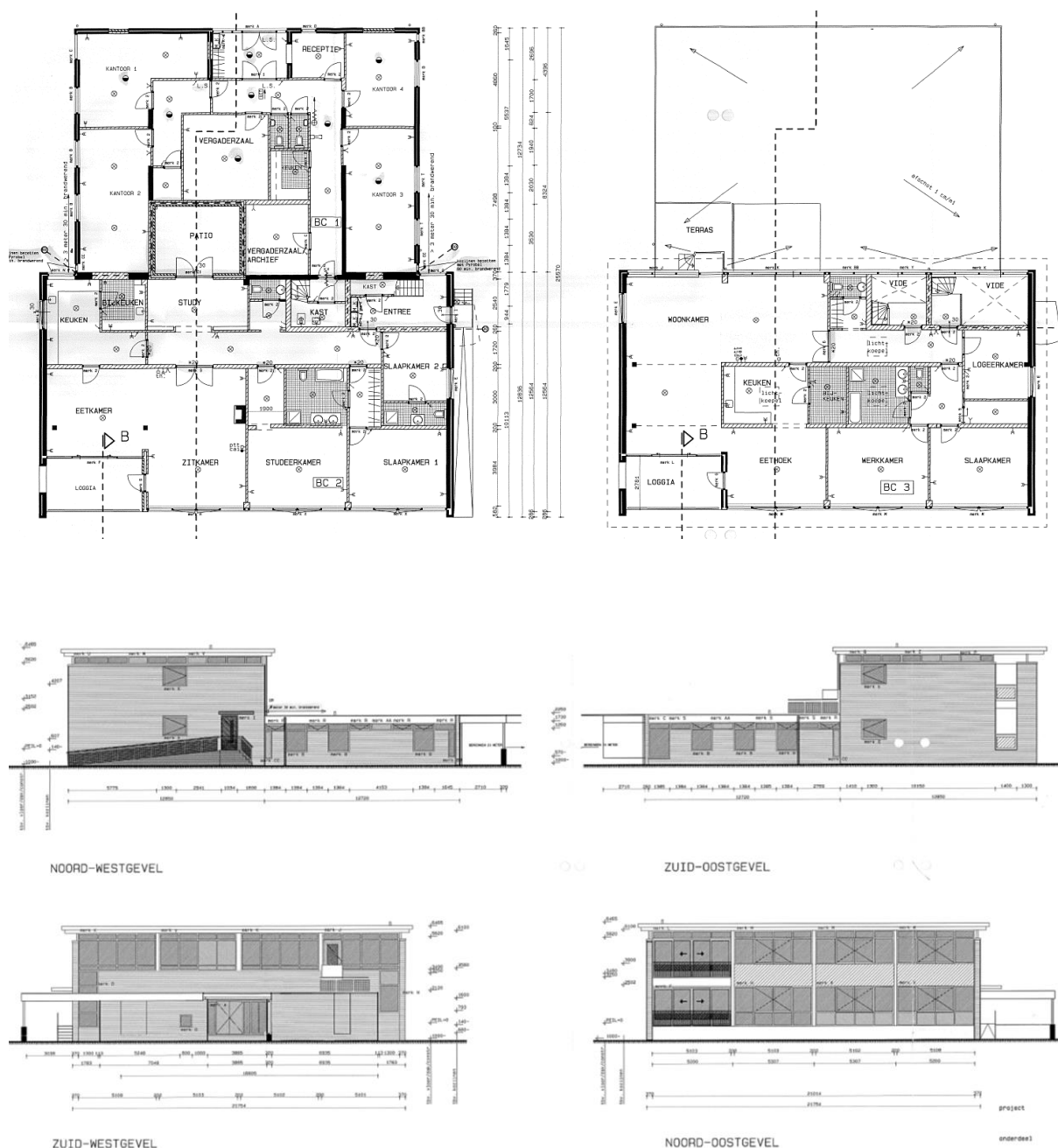

Gevelaanzichten van de gymzaal (bouwvergunningsaanvraagtekening 1971) (GAZ, Bouwdossier).

Uitsnede uit een luchtfoto van Poelenburg (jaren zeventig) waarin links de uitbreiding van de school met de gymzaal zichtbaar is (GAZ).

Plattegronden en gevelaanzichten van de verbouwing van de gymzaal tot woningen en kantoorruimte (Bouwvergunningaanvraagtekening 1997) (GAZ, Bouwdossier).

Impressies van de voormalige gymzaal met luifel en droogloop in 2023.

Aansluiting van de droogloop op de gang in de school, exterieur (boven) en interieur (linksonder). Deur tussen de gang en de droogloop (rechtsonder).

5.

Waardering

5. Waardering

De waardering van gebouwd erfgoed vindt volgens de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (2009) plaats op basis van drie aspecten:

1. ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden
2. cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke waarden
3. architectuur- en bouwhistorische waarden

De waardering in dit hoofdstuk is gebaseerd op de analyse uit de hoofdstukken 2 tot en met 4. Binnen de verschillende deelwaardestellingen wordt het schoolgebouw getoetst op de mate van gaafheid en zeldzaamheid, maar ook op identiteits-, belevings- en gebruikswaarde. Deze laatste zijn met name bij jong erfgoed (na 1965) van belang.

5.1. Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

- De Paus Joannesschool ligt in de vanaf 1961 gebouwde uitbreidingswijk Poelenburg in het zuidoosten van de gemeente Zaanstad. Poelenburg kenmerkt zich als een functionalistisch opgezette wijk, waarvoor ook de tuinstadgedachte en de wijkgedachte als inspiratiebron dienden. Het grootschalige, wigvormige Darwinpark verdeelt de wijk in twee delen: een voorzieningenstrook ('scholenstrook') in het westen en een woonwijk met vierkante bouwvelden in het oosten. De historische groen-blaue structuur van de onderliggende veenpolder vormde het uitgangspunt voor het stedenbouwkundig plan van Poelenburg en het ontwerp van het Darwinpark.
- De Paus Joannesschool ligt centraal in de scholenstrook. Deze bestaat afwisselend uit woningen, scholen en andere sociaal-maatschappelijke voorzieningen. De scholen, voorzieningen en het groen van het Darwinpark, waren niet alleen bedoeld voor de wijk Poelenburg. Ze compenseerden ook voor gebreken in de rest van Zaandam.
- In de scholenstrook werden de bouwvelden voor de voorzieningen met name ingevuld met eenlaagse, paviljoenvormige bebouwing. De bebouwing lag vrij op het perceel en was omgeven door groen. In de scholenstrook zijn inmiddels een aantal scholen en andere voorzieningen verdwenen, waarbij in de meeste gevallen woningen zijn teruggebouwd. De openheid van de bouwvelden is hierbij op veel plekken verdwenen. Er zijn meer gesloten bouwvormen gerealiseerd en op diverse plekken heeft inbreiding plaatsgevonden. Publiek groen is ten behoeve van de woningbouw ingeruild voor privaat groen (tuinen). Van de oorspronkelijke scholen in de scholenstrook zijn nog slechts De Horizon, De Gouw en de Paus Joannesschool over.
- Van de scholen is de Paus Joannesschool het meest oorspronkelijk. De bouwmasa is in de loop der jaren nauwelijks aangepast. Een hoge schoorsteen en een langgerekt tegeltableau van kunstenaar Piet Schoenmakers vormen herkenningspunten in de wijk.
- De Paus Joannesschool ligt vrij in het groen. Het schoolgebouw bestaat uit drie vleugels, waardoor er vanuit de lokalen (maar ook vanuit de gangen) vrij uitzicht is op de speelpleinen en de groenstroken rondom. Op de hoek van De Weer en Middelven opent de school zich richting het Darwinpark. Voor de Paus Joannesschool (en de overige scholen in de scholenstrook) heeft het park een belangrijke educatieve functie (schooltuinen, stadsboerderij en natuurmuseum).

5.2. Cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke waarden

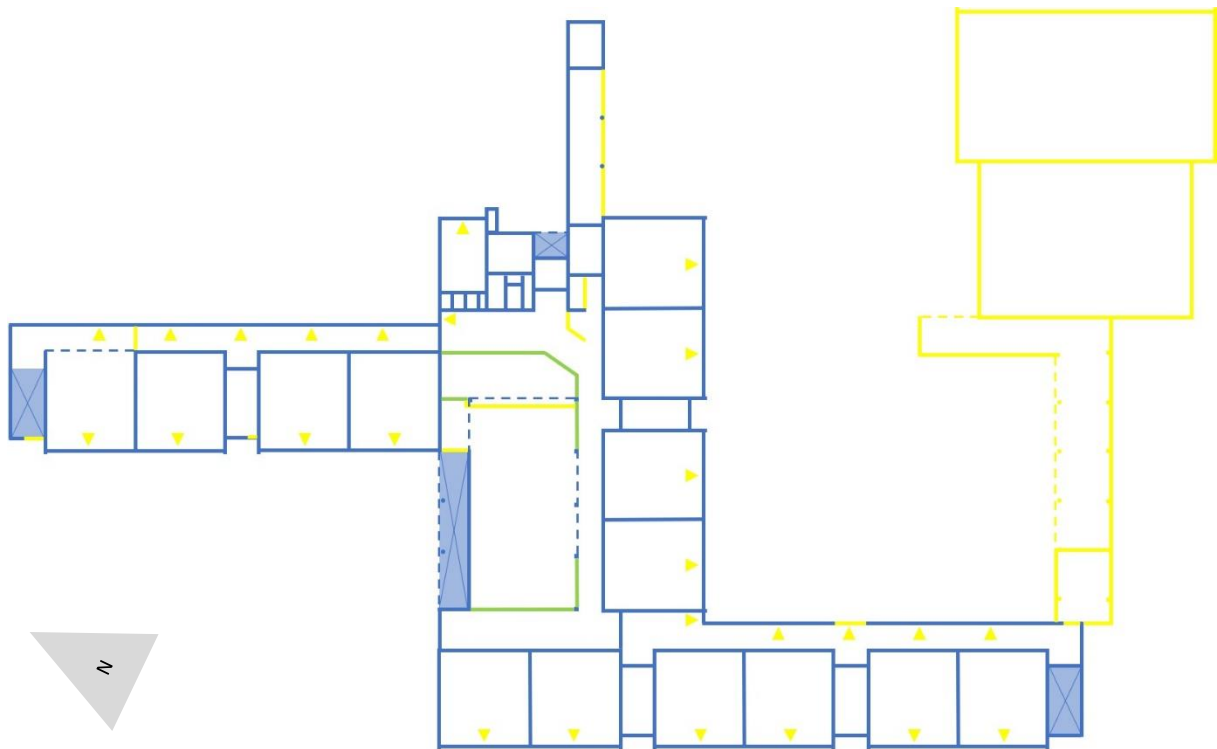
- Hoewel de rijksoverheid bij de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog de vooroorlogse verzuiling wilde doorbreken, bleek deze nog sterk verankerd in de samenleving. Ook in Poelenburg was de verzuiling bepalend voor de verdeling van de bouwvelden. Het bouwveld van de Paus Joanneskerk werd toebedeeld aan de rooms-katholieke zuil. Op het perceel verrees naast de school ook een katholieke kerk. Vooral in de beginjaren waren er nauwe banden tussen de kerk en de school. De Onze Lieve Vrouwekerk (eveneens een ontwerp van architect Nefkens) is in 2019 gesloopt.
- De Paus Joannesschool is een karakteristiek voorbeeld van een lagere school uit de wederopbouwperiode. In de school kregen de naoorlogse ideeën over onderwijsvernieuwing (democratisering van het onderwijs, van kennisontwikkeling naar sociale ontwikkeling en algemene vorming, van passief naar actief, de school als leefgemeenschap) en het welzijn van leerlingen (daglicht, ventilatie, akoestiek) vorm. De school kreeg een aula en (enkele jaren na de opening) een gymzaal. De school is een combinatie van een gang- en halschool, wat in die tijd een gebruikelijke combinatie was.

5.3. Architectuur- en bouwhistorische waarden

- De Paus Joannesschool is een belangrijk werk in het oeuvre van de Rotterdamse architect Harry Nefkens. Hij was vooral actief in de periode van de wederopbouw, waarin zijn ontwerpen zich ontwikkelden van enigszins sculpturaal naar meer zakelijk en rationeel. Nefkens had veel ervaring met het ontwerpen van katholieke kerken en scholen. In het jonge bisdom Rotterdam was hij een van de belangrijkste architecten, maar ook buiten Rotterdam bouwde hij veel kerken en scholen.
- Het is aannemelijk dat de Zaanse stadsarchitect en stedenbouwkundige Gerrit Bakker, die verantwoordelijk was voor het ontwerp van het uitbreidingsplan van Poelenburg, ook invloed had op de vormgeving van het schoolgebouw. De Paus Joannesschool vertoont stilistisch overeenkomsten met enkele van Bakker bekende scholen in Zaandam (opzet in vleugels, articulatie van ruimten (lokalen, aula) onder een sculpturaal dak, schoorsteen als herkenningspunt). De schoolontwerpen van Bakker zijn regionaal, maar ook nationaal zeer gewaardeerd.
- De Paus Joannesschool is een karakteristiek voorbeeld van een eenlaagse paviljoenschool. De school is in drie vleugels georganiseerd rondom een centrale hal / aula. Doordat de daken van de lokalen zijn opgetild ten opzichte van de aanliggende gangen en toiletgroepen, ontvangen de lokalen van twee zijden daglicht. De twee-aan-twee gekoppelde lokalen vormen hierdoor bovendien sprekende elementen in de architectuur. Ditzelfde geldt voor de aula. Het verschil tussen de gevels van de gangen en die van de lokalen is architectonisch op fraaie wijze uitgewerkt. De gevels van de lokalen zijn vrijwel geheel transparant, terwijl de gevels van de gangen zich kenmerken door een afwisseling van gesloten en transparante delen. De materialisatie volgt de ruimtelijke ordening: metselwerk voor de (zijwanden van de) lokalen en sierpleisterwerk voor de gangen en toiletgroepen.
- De van oorsprong (donkergekleurde) houten kozijnen zijn in de loop der tijd vervangen door (witte) kunststof exemplaren. Hierbij is de kenmerkende kozijnverdeling behouden.
- In het exterieur hebben diverse verbijzonderingen in de materialisatie een hoge monumentwaarde (zwarte wandtegels tussen de hoofdentree en de schoorsteen, dubbelhard gebakken vloertegels en houten plafonds in de overdekte buitenruimten).

- De meest markante verbijzondering in het exterieur is een tegeltableau van kunstenaar Piet Schoenmakers. Het kleurrijke werk is een karakteristiek voorbeeld van openbare kunst die middels de percentageregeling tot stand is gekomen. Het werk is specifiek voor de Paus Joannesschool gemaakt en is daarom in hoge mate bepalend voor de identiteit van de school. Het tegeltableau is een groot en representatief werk in het oeuvre van zowel Schoenmakers zelf, als van kunstatelier St. Joris waar hij voor werkte. Het tableau verkeert in goede staat, maar mag een keer goed schoongemaakt worden.
- In het interieur zijn diverse elementen en afwerkingen bewaard gebleven (kapstokken, interne hemelwaterafvoeren, tegelwerk in lokalen, vloer- en plafondafwerkingen in enkele toiletgroepen). Deze elementen en afwerkingen hebben een hoge monumentwaarde. De witte verflaag op de oorspronkelijk ongeschilderde zijwanden van de lokalen heeft een indifferente monumentwaarde
- In de loop der tijd is de aula middels binnenwanden deels van de gangen afgescheiden. Omdat dit in stijl met de oorspronkelijke architectuur is gedaan en het de school beter bruikbaar maakt, heeft deze ingreep een positieve monumentwaarde. De aansluiting ter plaatse van de docentenkamer / bibliotheek is wat gekunsteld en heeft een indifferente monumentwaarde.
- De in 1972 aangebouwde gymzaal doet (met name door de aanwezigheid van de droogloop) afbreuk aan het alzijdige karakter van de school en de connectie met het omliggende groen. De gymzaal is bovendien in de jaren negentig herbestemd tot woningen en kantoor, waardoor de functionele connectie met de school verloren is gegaan. Het binnenterrein tussen de school en de voormalige gymzaal is verrommeld.

In de waardestellingstekeningen aan het eind van deze paragraaf worden hoge, positieve en indifferente monumentwaarden respectievelijk met de kleuren blauw, groen en geel aangegeven. Elementen met een hoge monumentwaarde zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebouw. Elementen met een positieve monumentwaarde zijn van belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebouw. Elementen met een indifferente monumentwaarde zijn van relatief weinig of geen belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebouw. De tekstuele waardering en waardestellingstekeningen dienen altijd in samenhang te worden beschouwd.

- hoge monumentwaarde
- positieve monumentwaarde
- indifferente monumentwaarde
- hoge monumentwaarde vloerafwerking
- hoge monumentwaarde plafondaafwerking
- ▼ vervangen kozijnen / puien

Waardestellingsplattegrond. Om de tekening leesbaar te houden, zijn van de vloer- en plafondaafwerkingen slechts de afwerkingen met een hoge monumentwaarde opgenomen. Alle niet benoemde vloer- en plafondaafwerkingen hebben een indifferente monumentwaarde. In de tekening zijn geen wandafwerkingen opgenomen. De gele driehoeken geven aan welke puien / kozijnen in de loop der tijd zijn vervangen. Bovenlichten zijn hierbij niet in de tekening opgenomen.

6.

Aanbevelingen

6. Aanbevelingen

In relatie met toekomstige bouwplannen rondom de Paus Joannesschool zijn met name van belang:

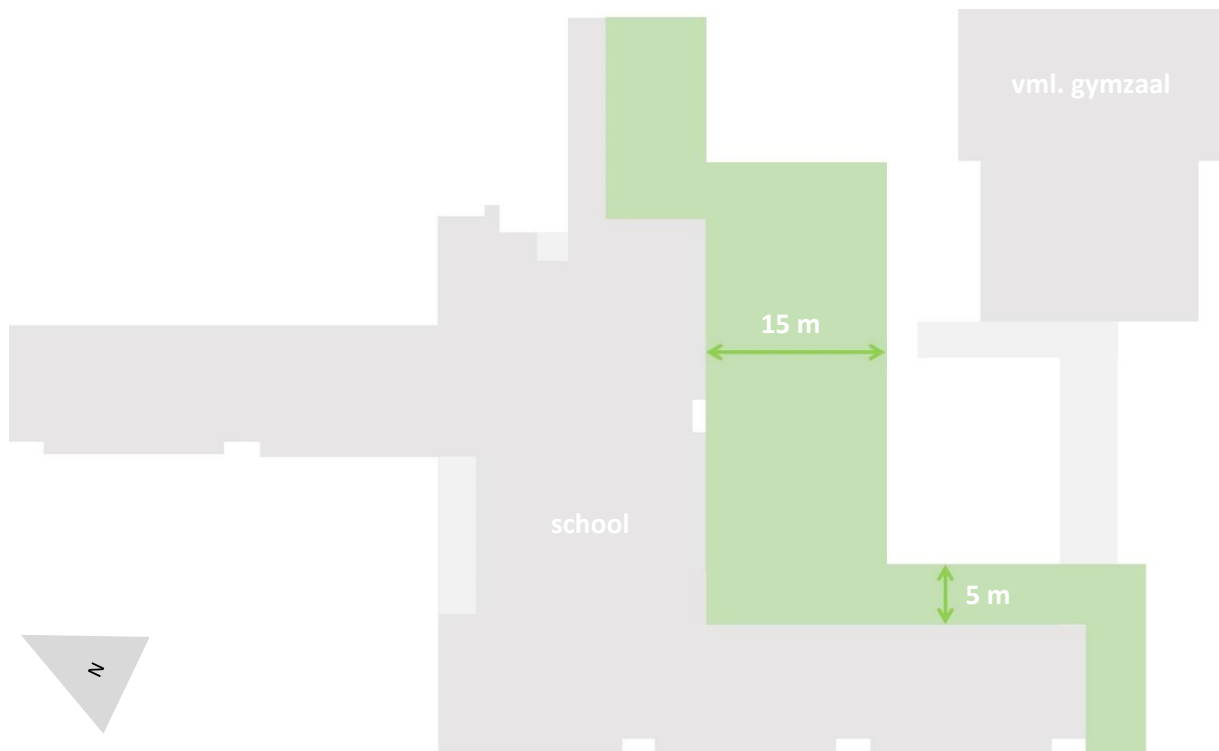
- Het alzijdige karakter van de school
- De vrije ligging in het groen
- Het zicht vanuit de lokalen en de gangen op het omliggende groen

De realisatie van de gymzaal met droogloop in 1972 heeft afbreuk gedaan aan deze eigenschappen. Het binnenterrein tussen de voormalige gymzaal en de school is in de loop der jaren bovendien erg verrommeld.

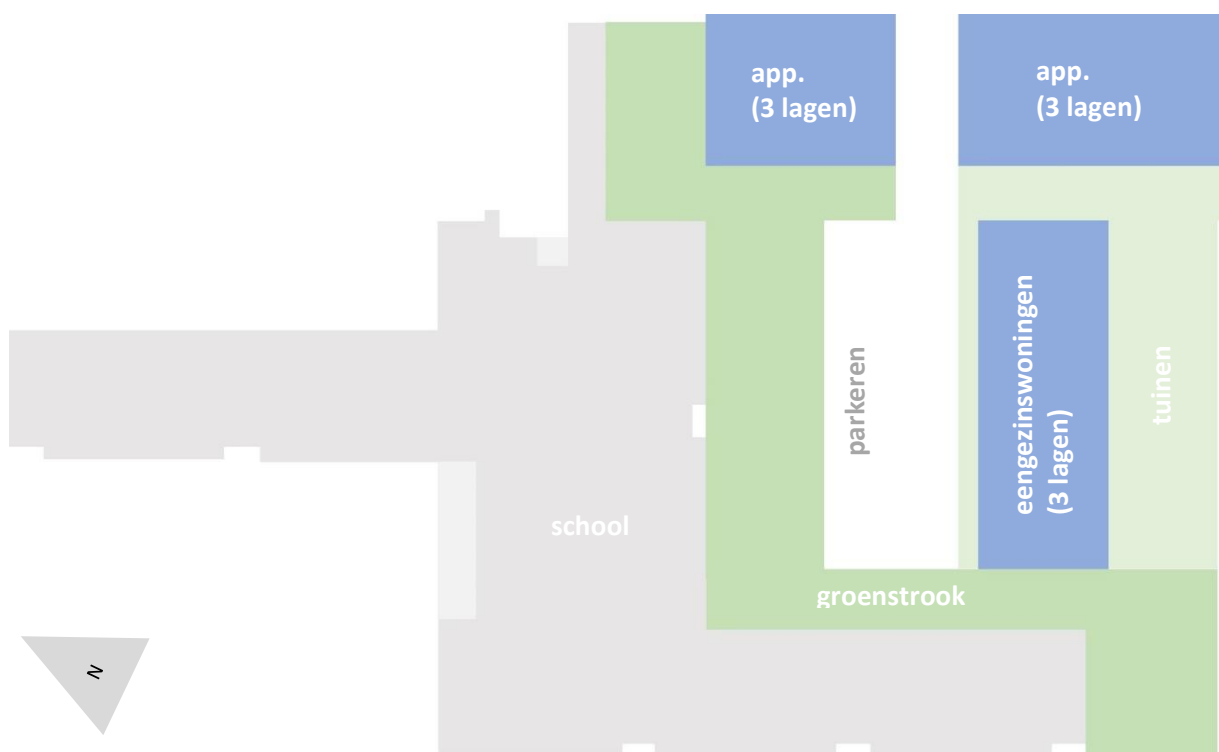
Vanuit cultuurhistorisch oogpunt dient nieuwbouw nabij de school altijd op ruime afstand van de gevels van de school te blijven (minstens vijf meter ter plaatse van de gangen en minstens vijftien meter ter plaatse van de lokalen). Hierdoor blijft de alzijdigheid van de school, de vrije ligging in het groen en het zicht op dat groen gewaarborgd.

Vanuit cultuurhistorisch perspectief dient de alzijdigheid en de vrije ligging van de school in het groen gewaarborgd te zijn. Vanuit het interieur (lokalen en gangen) dient er onbelemmerd zicht te zijn op een ruime groenstrook rondom de school. Foto's vanuit de lokalen (boven) en de gang (onder) grenzend aan het binnenterrein tussen de voormalige gymzaal en de school.

Aanbeveling om ter plaatse van de gangen van de school niet dichterbij te bouwen dan vijf meter en ter plaatse van de lokalen niet dichterbij dan vijftien meter.

Voorkeursvariant voor nieuwbouw ten zuidoosten van de Paus Joannesschool met inachtneming van de cultuurhistorie, stedenbouwkundige randvoorwaarden, reeds verleende bouwvergunningen en eigendomsverhoudingen.

Noten

1. SteenhuisMeurs, *Poelenburg en Pendersveld, Zaandam. Cultuurhistorische analyse en waardering*, Paterswolde / Rotterdam, 2020.
2. Voor de analyse van de stedenbouwkundige context is dankbaar gebruik gemaakt van SteenhuisMeurs 2020 (noot 1).
3. Het eerste uitbreidingsplan kwam tot stand met bijdragen van de Haarlemse tuinarchitect Leonard Springer (1855-1940) en de Amsterdamse architect Jacobus Van Niftrik (1833-1910). De herziening uit 1938 is ontworpen door architect en stedenbouwkundige Pieter Verhagen (1882-1950) (Bureau Grandpré Molière, Verhagen en Kok).
4. Notulen van de vergadering van 23-04-1956 van de Provinciale Planologische Dienst. Archief 640, inventarisnummer 401, Noord-Hollands Archief.
5. Provinciale Planologische Dienst 1956 (Noot 4).
6. Redactioneel, 'Zaandam loopt met één stedenbouwkundig gebaar achterstand in', *Algemeen Handelsblad*, 02-06-1956.
7. Molen De Gekroonde Poelenburg werd in 1963 verplaatst naar de Zaanse Schans.
8. P. Carree, 'Wederopbouwkerken in de Zaanstreek', *Zaans Erfgoed* (2020) 75, 26-29.
9. Voor deze paragraaf is geput uit een aantal publicaties, onder andere: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Categoriaal Onderzoek Wederopbouw. Scholen*, Amersfoort 2002, T. Verstegen, 'Van type naar beeld I. Scholen voor basisonderwijs 1946-1996', in: T. Boersman en T. Verstegen, *Nederland naar school. Twee eeuwen bouwen voor een veranderend onderwijs*, Rotterdam 1996 en D. Broekhuizen, 'Bouw geen scholen, bouw educatieve centra. Scholenbouw in Nederland 1950-1990', in: T. Verstegen, *Een traditie van verandering. De architectuur van het hedendaagse schoolgebouw*, Rotterdam 2008.
10. Zie H. de Man, *Het Groningse scholentype. De utopische scholenbouw van stadsarchitect Jaap Wilhelm*, Rolde 2013.
11. Bouwdossier gemeente Zaanstad.
12. Aldus de tekst op een bij de opening van de school onthulde gedenksteen bij de hoofdentree.
13. Krantenbericht in het archief van de Paus Joannesschool.
14. Voor deze paragraaf is dankbaar gebruik gemaakt van www.sbke.nl en www.pietschoenmakers.nl.

Bronnen

Literatuur

- Broekhuizen, D., 'Bouw geen scholen, bouw educatieve centra. Scholenbouw in Nederland 1950-1990', in: T. Verstegen, *Een traditie van verandering. De architectuur van het hedendaagse schoolgebouw*, Rotterdam 2008.
- Carree, P., 'Wederopbouwkerken in de Zaanstreek', *Zaans Erfgoed* (2020) 75.
- Man, H. de, *Het Groningse scholentype. De utopische scholenbouw van stadsarchitect Jaap Wilhelm*, Rolde 2013.
- Nefkens, H., *De concretisering van een filosofie 1947-1987*, Rotterdam 1987.
- Nefkens, H., *1947-1998 een uitstraling van jongensachtig optimisme. 50 jaar Architecten Bureau Ir. Harry Nefkens BV*, Rotterdam 1998.
- Provoost, M., *Maaskant. Architect van de vooruitgang*, Rotterdam 2003.
- Redactioneel, 'Zaandam loopt met één stedenbouwkundig gebaar achterstand in', *Algemeen Handelsblad*, 02-06-1956.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Categoriaal Onderzoek Wederopbouw. Scholen*, Amersfoort 2002.
- SteenhuisMeurs, *Poelenburg en Pendersveld, Zaandam. Cultuurhistorische analyse en waardering*, Paterswolde / Rotterdam, 2020.
- Verstegen, T., 'Van type naar beeld I. Scholen voor basisonderwijs 1946-1996', in: T. Boersman en T. Verstegen, *Nederland naar school. Twee eeuwen bouwen voor een veranderend onderwijs*, Rotterdam 1996.

Archieven

Archief Paus Joannesschool
Gemeentearchief Zaandam (GAZ) (beeldbank en bouwdoossier)
Het Utrechts Archief (beeldbank)
Nationaal Archief (beeldbank)
Noord-Hollands Archief
Stadsarchief Rotterdam (beeldbank)

Websites

www.maps.google.com
www.museumvanzuilen.nl
www.pietschoenmakers.nl
www.sbke.nl
www.topotijdreis.nl
www.vanschagenarchitecten.nl

Beeldverantwoording: Leon Sebrechts (2023), tenzij anders vermeld.

leon sebrechts
architect
architectuurhistoricus

leon sebrechts
architect | architectuurhistoricus
bernard de waalstraat 23
3555 bg utrecht
+31 6 52085099
mail@leonsebrechts.nl
www.leonsebrechts.nl